

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

DOI:10.51809/TE.119548

CC BY-NC-ND 4.0

Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa

MIKKO J. VIRTANEN

ABSTRAKTI Tekstini osallistuu sosiaalitutkimuksen painopisteistä käytävään keskusteluun ja erityisesti laadullisen tutkimuksen teorioita, menetelmiä ja tutkimustapoja koskevaan nykysädebattiin. Panokseni rakentuu kolmiosaisesti. Tarjoan ensinnäkin kehittelemäni analyttisen välineen, teoria-menetelmä-pakettityökalun (TMP-työkalu) tutkijayhteisön käyttöön. TMP-työkalu auttaa tunnistamaan erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä ja käyttötapoja ja valmentaa luomaan harkittuja tutkimus-asetelmia. Välineen käyttö lisää näin ollen sekä tutkimustyön että sitä koskevan keskustelun refleksiivisyyttä. Toiseksi teen katsauksen suomalaisessa laadullisessa sosiaalitutkimuksessa hyödynnettyihin teorioihin, menetelmiin ja näiden yhdistelmiin. Aineistoni kattaa Sosiologia-lehdessä vuosien 2017 ja 2021 välillä julkaistut tutkimusartikkelit, joissa hyödynnetään ensisijaisesti laadullisia menetelmiä (n=61). Tutkimusotteeni on aineistolähtöinen ja argumentaationi rakentuu katsauksellisesti: kuvaan teorioiden ja menetelmien käyttöä sellaisena kuin se aineistossani esiintyy, nostan esille erilaisia teoria-menetelmäyhdistelmiä ja tarkastelen niiden erityispiirteitä. Kolmanneksi pohdin katsauksen tuloksia metodologisen minimalismin ja maksimalismin käsitteillä ja peilaan löydöksiäni laadullisen tutkimuksen laajan refleksiivisyyden painotukseen.

ASIASANAT laadullinen tutkimus, teorian, menetelmät, refleksiivisyys, teoria-menetelmäpaketti

Teoriat, menetelmät ja ”refleksiivinen käänne”

Yhteiskuntatieteelliset alat syntyivät ja niiden metodologiat alkoivat eriytyä luonnontieteistä niin kutsutun ”menetelmäkiistan” (*Methodenstreit*) seurauksena 1800-luvun lopussa (Hughes 1958). Yhteiskuntatieteet eivät kuitenkaan lähteneet kiertymään niille ominaisten paradigmojen ympärille vaan ovat säilyneet koko historiansa ”matalan konsensuksen tieteenä”

(Collins 1994): tutkimuksen teon yleisistä tavoista ja teorioiden ja menetelmien sisällöistä ja suhteista ei vallitse yksimielisyyttä eikä tällaista ole edes vahvassa mielessä tavoiteltu. Tutkimusta koskevien näkemysten ja painotusten moninaisuus ja tähän liittyvät kiistat määrittävät näin ollen yhteiskuntatieteiden olemassaoloa: kiistoissa on usein kyse joko kanonisoitujen klassikoiden toisistaan poikkeavista näkemyksistä tai totunnaisia erotteluja ja tutkimustapoja purkavista nykykriitikeistä (Swedberg 2021).

Yhteiskuntatieteellisten teorioiden ja menetelmien kriittisellä itsereflektiolla on pitkä historia. Kriittis-refleksiivistä tarkastelua, esimerkiksi ”sosiologian sosiologiaa” (Gouldner 1970), on hyödynnetty monilla eri aloilla, mutta refleksiivisyyskeskustelun varsinainen työssija on ollut erityisesti antropologinen ja etnografinen tutkimus. 1970-luvulla liikkeelle lähteneen keskustelun kärkinä olivat etnografisen kenttätöön suhde kolonialismiin ja akateemisen kirjoittamisen konventioihin sekä antropologin oman (usein mies)persoonan problematisointi (Ruby 1982). Etnografiasta nousut vaatimus tarkastella tutkijan omaa positiota herkeämättä osana tutkimusprosessia ja koetella tutkijaan ja tutkimuksen teon tapoihin kiinnittyneitä ennakkokäsityksiä on sittemmin vakiintunut osaksi laadullista tutkimusta laajemminkin. Juuri nyt käsillä on kuitenkin kokonaisvaltaisempi ”refleksiivinen käänne”, jossa kriittinen tarkastelu kohdistuu sosiaaliteollisen laadullisen tutkimuksen taustoihin ja käytäntöihin erityisellä voimalla (Hammersley 2020; Mauthner & Doucet 2003).

Laadullisen tutkimuksen refleksiivisyyskeskustelua käydään useilla eri areenoilla ja siinä on monenlaisia kärkiä ja painopisteitä. Yhteistä näille kaikille on kuitenkin maailman jatkuvan muotoutumisen painotus ja tämän painotuksen ulottaminen tutkimusmenetelmiin. Ajatuksena on, että muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden ja olioiden tavoin myös tutkimusmenetelmät rakentuvat ja muotoutuvat. Laadulliset menetelmät eivät ole neutraaleja, puhtaan teknisiä ja historiattomia vaan ne luonnehtivat, summaavat ja kantavat mukanaan moninaista sosiokulttuurista taustaa. Myös tutkimusmenetelmillä on oma sosiaalinen elämänsä. Sotkuisen taustansa lisäksi menetelmät myös tuottavat sotkua. Ne eivät auta tutkijaa järjestämään maailmaa vaan synnyttävät käytännöllisissä täytäntöönpanoissaan tietynlaisia maailmoja. Tämä ajatus maailmojen tutkimuksellisesta muovaamisesta edellyttää refleksiivisyyttä – tutkijan tapaa muovata maailmaa on koeltava herkeämättä kriittisesti (Greiffenhagen ym. 2015; Law 2004; Law & Ruppert 2013; Savage 2013.)

Koska menetelmillä on sekä oma sosiaalinen elämänsä että keskeinen rooli maailmojen

tuottamisessa, on kysyttävä: mitä menetelmät kulloinkin tuottavat ja miten ne sen tekevät? Näihin kysymyksiin vastaamiseksi on kehitelty erityistä menetelmäetnografiaa, ”metodografiaa” (Hammersley 2020). Metodografiset tarkastelut pureutuvat tutkimuksissa hyödynnettyihin menetelmiin ja lisäävät samalla tutkimuskäytäntöjen refleksiivisyyttä. Metodografinen refleksiivisyys onkin ankkuroitunut osaksi erityisesti tieteen ja teknologian tutkimusta (TTT) ja siinä keskeiseksi nousutta etnografista tutkimusotetta: tarkasteltavia ilmiöitä tuotetaan kentällä yhdessä tutkittavien kanssa aineistojen, menetelmien ja käsitteiden kudelmissa, ja tutkija osallistuu näiden kudemien tuottamiseen ja (hetkelliseen) vakauttamiseen tarkastelemalla ja kirjoittamalla niistä refleksiivisesti (Lippert & Mewes 2021).

Vaikka metodografian tausta on TTT-kentän tutkimuksissa, ulottuu nykyinen refleksiivisyyskeskustelu koko laadulliseen sosiaalitutkimukseen (Benson & O’Reilly 2022; Reich 2021). Refleksiivisestä näkökulmasta katsottuna menetelmät eivät ole aidosti itseriittoisia ja tutkimuskohteistaan irrallisia työkaluja. Näin ollen menetelmien rooli tutkimuksessa muuttuu: eksplikoitujen ja systemaattisesti hyödynnettyjen analyysimenetelmien sijasta kyse on pikemminkin tutkimuksellisista orientaatioista ja eleyistä eettis-refleksiivisistä käytännöistä. Huokoiset tutkimukselliset käytännöt herkistävät erilaisten tietomuotojen kokemuksellisuudelle ja paikallisuudelle. Niiden avulla tuotetaan paikantunutta, tutkijan oman position huomioivaa tietoa, jossa tutkijan ääni ei peitä tutkittavien ääntä vaan kummatkin tukevat ja vahvistavat toisiaan.

Vaatimus sosiaaliteollisen tiedontuotannon refleksiivisyydestä ulottuu menetelmien ohella myös teorioihin. Teoreettisia lähestymistapoja pyritään järjestämään uudelleen eri lähtökohdista, jälkidualistis-relaationaalisista ontologioista post-koloniaaliseen teoriaan ja eettis-poliittista toimijuutta lisääviin käsitteisiin. Käsillä olevat kriisit ja muutokset edellyttävät teoreettista uudistustyötä: varhaisemmat, läntiseen ajatteluun pohjautuneet valkoisten miesten kynäilemät teoriat ovat antikvarisoituneet ja zombiutuneet – niitä käytetään ja pidetään

keinotekoisesti hengissä, vaikka aika on ajanut niiden ohi. Eilisen käsitteet eivät riitä paremman ja oikeudenmukaisemman elämän suuntaviivoiksi ja sen tavoittelun käyttövoimaksi planetaarisen ympäristö- ja ilmastokriisin sekä sukupuolen, rodun ja luokan yhdistelmiin pohjautuvan globaalin eriarvoisuuskriisin pyörteissä. Sosiaalitieteelliset teoriat pikemminkin yhdistyvät kriisejä tuottaviin ja uusintaviin ajattelutapoihin, kuten globaaleille valtakysymyksille sokeaan nurkkakuntaisuuteen ja metodologiseen nationalismiin. (Braidotti 2017; Bennett 2010; Gago 2020; Go 2016; Hironaka 2014; Lehtimäki & Virtanen 2023; Nash 2019; Puar 2007; Rasmussen & Fagernes Johannessen 2023; Vergès 2021.)

Uudenlaiset lähestymistavat nousevat taustasta, jossa on paljon yhtymäkohtia varhaisempaan, antropologiasta lähtöisin olevaan refleksiivisyyskeskusteluun, joskin ympäristökysymys ja nykyisten poliittisten liikkeiden erityispiirteet tuovat siihen tärkeän lisänsä. Refleksiivinen käänne alkaa vähitellen näkyä myös Suomessa. Kansainvälistä keskustelua heijasteleva teoriadebatti on parhaillaan käynnissä (Herranen 2022; Inglis & Almila 2022; Maury 2022), sosiaalitieteellisten tarkastelutapojen ja tutkimuskohteiden päivittämissa vaatimuksia on nostettu esille (Rastas & Poelman 2021) ja myös uudenlaisia, refleksiivisiä tutkimustapoja esitteleviä tekstejä on alkanut ilmestyä (Kulmala ym. 2023; Rynnänen & Rannikko 2021). Varsinaisen tutkimustapojen koskevan debatin sijaan menetelmiä ja menetelmällisiä trendejä on suomenkielisessä yhteiskuntatieteellisessä tutkimuskirjallisuudessa tarkasteltu kuitenkin ennen kaikkea empiirisesti. Tarkastelut piirtävät kehityskulun, jossa määrällinen lomake-tutkimus on hiipunut ja laadullinen tapaustutkimus noussut vallitsevaksi sosiaalitutkimusta luonnehtivaksi tutkimustavaksi. Lisäksi empiirisestä tutkimustyöstä erillinen teoreettinen työ on vähitellen näivettyä ja käsitteellisiä kehittäjiä tehdään voittopuoleisesti osana laadullista tutkimusta. (Alastalo 2005; Erola ym. 2015; Lehti ym. 2021; Räsänen ym. 2005.)

Empiirisen sosiaalitutkimuksen ja teoretisoinnin painopiste on siirtynyt laadulliseen tutkimukseen, mutta kysymys siitä, millaisia teorioita

ja menetelmiä ”kvalitutkimuksessa” hyödynnetään, odottaa vastauksia. Tässä artikkelissa vastataan tähän kysymykseen tarkastelemalla erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä, tai teoria-menetelmäpaketteja (TM-paketteja), ja niiden käyttötapoja suomalaisessa laadullisessa sosiologiassa. Kehittelen tarkastelun ohessa ajatusta teoria-menetelmäpakettityökalusta (TMP-työkalu), jonka avulla voidaan eritellä ja analysoida erilaisia tutkimuksissa hyödynnettyjä teorioita ja menetelmäaineiksia. TMP-työkalu auttaa tunnistamaan tutkimusten metateoreettisia ankureita ja metodologisia orientaatioita sekä erilaisia tutkimusteorioiden ja menetelmien käyttötapoja. Se myös ohjaa kiinnittämään huomiota teorioiden ja menetelmien välisiin suhteisiin ja kehittää näin ollen tutkimustyön refleksiivisyyttä. Tekstini tukeutuu näiltä osin kansainväliseen keskusteluun laadullisen tutkimuksen suhteista teorioihin ja menetelmiin, ja se heijastelee refleksiivisen käänteen kirvoittamaa debattia (Aspers & Corte 2019, 2021; Gad & Ribes 2014; Hammersley 2012; Jensen 2014; Silvast & Virtanen 2023).

Tekstilläni on kytkös myös sosiaalitieteiden opettamiseen. Keskeinen haaste laadullisen tutkimuksen opettamisessa liittyy teorioiden ja menetelmien johdonmukaiseen yhdistämiseen. Nykyisissä opetussuunnitelmissa eritellään menetelmä- ja teoriakurssit toisistaan ja niitä opettavat useimmiten eri henkilöt. Jakautuneisuus juurtuu yliopistohenkilökunnan tehtävänäytöjen kautta, joissa korostuu erityisesti menetelmäosaaminen. Teoria- ja menetelmäopetuksen eriytymisen ongelmat ilmenevät selkeimmin tutkielmavaiheessa, kun opiskelijan pitäisi alkaa koostamaan ja käyttämään TM-paketteja. ”Kvalimenetelmä” ymmärretään valitettavan usein lähinnä järjestelyteknikaksi, jolla luokitellaan tekstuaalisten aineistojen sisältöjä, samalla kun teoria typistyy joko yleisen tason viitekehyyksi kauas itse analyysityöstä tai sitten valmiiksi lokerikoksi, johon tutkimusaineisto asetellaan. Teorioiden ja menetelmien välisten suhteiden tarkastelun tavoitteena on näin ollen auttaa myös sosiaalitieteiden opettajia ja opinnäytteiden kanssa painiskelevia opiskelijoita.

Teoria-menetelmäpaketti analyttisena työkaluna

Käsitteellinen ja empiirinen työ yhdistyvät toisiinsa myös tämän tekstin sisällä: TMP-työkalun kehittäminen ja esittely pohjautuu keräämääni aineistoon ja sen analyysiin. Teoria-menetelmäpakettien kytkeytymistä laajempiin yhteyksiin, erityisesti sosiaalitutkimuksen nykyisiin painopisteisiin ja akateemisen tutkimuksen yhteiskunnallisiin ehtoihin, olen tarkastellut puolestaan toisaalla (Virtanen 2021). Aloitan seuraavassa kuvaamalla teoria-menetelmäpaketti-käsitteen taustaa ja erittelemällä paketin sisältöjä. Tämän jälkeen summaan oman TMP-näkemykseni analyttiseksi työkaluksi tutkimusyhteisön käyttöön.

Teoria-menetelmäpaketin käsitteestä

Teoriat ja menetelmät tarvitsevat ja perustelevat toisiaan. Yksikään tutkimusmenetelmä ei ensinkään roiku ilmassa tai synny puhtaan aineistolähtöisesti vaan kaikki menetelmät pohjautuvat teoreettisiin perustuksiin. Samalla menetelmät kantavat mukanaan teoreettista ainesta – teoriat kytkeytyvät tutkimuskäytäntöihin pääsääntöisesti menetelmien avulla, jotka auttavat tekemään tulkintoja ja selityksiä. Menetelmät välittävät toisin sanoen teorioita ja aineistoja. Teoriat yhtä lailla tarvitsevat menetelmiä. Teoreettiset jäsenyydet yleisistä lähestymistavoista rajatun käyppysalueen tutkimusteorioihin ja analyysityötä herkistäviin käsitteisiin jäävät tutkimuskenttien reunoille, jos ne eivät ankkuroidu osaksi käytännön analyysityötä.

Esimerkiksi tiukkaa aineistolähtöisyyttä ja pikkutarkkaa koodaustyötä painottava (straussilainen) *grounded theory* pohjautuu amerikkalaiseen pragmatismiin ja fenomenologiaustaiseen *symboliseen interaktionismiin* ja kantaa niitä mukanaan analyysitekniikoissaan. Samalla monipuolinen aineistoihin kytkeytyvä tutkimuksellinen käyttö ja menetelmällinen kehittäytyminen antavat pragmatismille ja symboliselle interaktionismille elinvoimaa (Corbin & Strauss 2012). Teoreettisen ja menetelmällisen aineksen yhteys

on vielä ilmeisempää sellaisissa tutkimusotteissa, joissa eri ainekset pyritään sulauttamaan ilman menetelmän eksplikoitua. Pisimmälle vietyä sulauttaminen koskee teoreettisen ja menetelmällisen aineksen lisäksi tutkimusentekoa koskevia ohjeistuksia. Yleispatenttien ohjeiden sijaan lähtökohtana on sulauttaa tutkimustyötä kulloiseenkin tutkimustilanteeseen tutkijan parhaaksi katsomallaan tavalla (Callon 1986; Silvast & Virtanen 2023).

Teoreettista ja menetelmällistä ainesta on tuotu yhteen myös tutkimustapojen systemaattisissa kehittäelyissä, ja tässä on hyödynnetty myös TM-paketin käsitettä. Susan Leigh Star ja Adele Clarke (2009) kehittivät ”sosiaalisten maailmojen viitekehystä”, teorian ja menetelmän yhdistelmäksi, joka kattaa jatkumon metateoreettisista aineksista tutkimusmenetelmään ja sen käytössä opastamiseen. Viitekehysten kehittäelytön keskiössä on julkilausuttu ajatus teoria-menetelmäpaketista (*theory/methods package*), jossa kumpaakaan paketin osaa ei ole olemassa ilman toista ja joka tuo teoreettisen aineksen analyysityöhön läpinäkyvästi. Niin ikään amerikkalaiseen pragmatismiin ja symboliseen interaktionismiin tukeutuvan chicagolaisen sosiologian ja interaktionistisen tieteen tutkimuksen yhdistelmänä muodostettu paketti on vakiinnuttanut sittemmin asemansa eri yhteiskuntatutkimuksen aloilla, kuten tieteen ja teknologian tutkimuksessa sekä terveys sosiologiassa (Jauho & Meskus 2017). Paketin aineksia on hyödynnetty myös menetelmällisessä jatkokehittäelyssä erityisesti niin sanotun tilanneanalyysimenetelmän (*situational analysis*) kehittäelyssä, jonka tavoitteena on entistä laajempi *grounded theory* (Clarke ym. 2018).

Kokonaisen tutkimusotteen kehittelyn sijaan tieteen ja teknologian tutkija Casper Bruun Jensen (2014) puolestaan keskustelee TM-paketeista tutkimuksellisenä orientaationa, joka auttaa paikantamaan erilaisia teorioiden ja menetelmien yhdistelmiä. TTT-kentälle kohdistuvassa tarkastelussa on kriittis-refleksiivinen pohjavire: tutkimuksen kiertyminen vakiintuneiden ja vakautumassa olevien teoria-menetelmäpakettien ympärille uhkaa tyypistää tutkimusotteiden

monipuolisuutta ja vähentää tutkimuksen teon innovatiivisuutta ja dynaamisuutta (mt). Tutkimustapojen vakautumisen ongelmia, kuten tutkimusteon normaalitieteellistymistä ja tähän kytkeytyvää refleksiivisuuden ehtymistä, on nostettu esille myös laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tosin ilman TM-paketin käsitettä (Brown-Saracino 2021; Reich 2021; Small 2021).

Teoria-menetelmäyhdistelmiin purettavan empiirisen tarkastelun varsinaiset juuret ovat kuitenkin Jensenin tarkastelua varhaisemmassa tieteen ja teknologian tutkimuksessa. Star (1989) ja Joan Fujimura (1987, 1996) hyödynsivät TM-paketin käsitettä aivo- ja syöpätutkimukseen kohdistuneissa tarkasteluissaan ja nostivat käsitteen avulla esille, miten tietty luonnontieteellinen teoria ja tietty tutkimusmenetelmä loksahivat yhteen tiettyssä tutkimuskontekstissa. Menetelmän ja teorian yhteen käyminen muokasi samalla kummankin alan tutkimusongelmia helpommin ratkaistaviksi (*doable problems*), mikä tehosti teoria-menetelmäyhdistelmän leviämistä paitsi tutkimuskäytäntöihin myös muihin verkostoihin: koulutukseen, tutkimushallintoon ja tutkimuksen rahoittajiin. Paketin muodostuminen osoittautui näin ollen tärkeäksi tietynlaisten tutkimuskäytäntöjen vakautumiselle ja leviämislle niin tieteen konteksteissa kuin yhteiskunnassa laajemminkin.

Oma tarkasteluni on saanut vaikutteita kaikesta aiemmista TM-pakettien kehittämisestä. Niiden lisäksi tukeudun pitkäaikaiseen työhöni sosiologian teoria- ja menetelmäopettajana sekä aiempaan, yhdessä Antti Silvastin kanssa toteuttamaani käsitteelliseen ja metodologiseen tutkimukseen (Silvast & Virtanen 2019, 2023; Virtanen 2015; Virtanen & Silvast 2020). Lisäksi kehittämyksi pohjautuu jäljempänä esittelemäni *Sociologia*-lehden tutkimusartikkeleita koskevaan tarkasteluun. Seuraavaksi erittelen ja summaan kehittämyksiä TMP-työkalun osat ja sen jälkeen tarkastelen keräämäni aineistoa työkalun avulla.

Teoria-menetelmäpaketin sisältö

Jotta teorioita ja menetelmiä sekä niiden välisiä keskinäisyhteyksiä voitaisiin haarukoida

tutkimuksista, tarvitaan käsitteellisiä suuntaviivoja. Tutkimustyö rakentuu ensinnäkin metateoreettisille perustuksille. Tällaisia ontologista, epistemologista ja metodologista ainesta sisältäviä lähtökohtia esitellään ja eritellään harvoin laadullisen tutkimustyön osana, varsinkaan tutkimusartikkeleissa. Lisäksi teoreettisten perustusten työstäminen ja arviointi kuuluu tavanomaisessa tieteellisessä työnjaossa filosofian alaan. Laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tukeudutaan silti väistämättä näkemyksiin todellisuuden olemuksesta, tämän olemuksen tiedostamisesta ja siitä saatavasta tiedosta sekä tämän tiedon saavuttamisen mahdollisuuksista tutkimustyössä. Laadullisissa tutkimusraporteissa näitä aineksia summataan ja suodatetaan tutkimuskäyttöön tavanomaisesti viitekehysten, näkökulman ja lähestymistavan käsitteillä. Esimerkiksi aiemmin mainittu sosiaalisten maailmojen viitekehys sulkee sisäänsä monenlaista metateoreettista ainesta. Samalla viitekehysten käyttö muodostaa heuristisen padon, jonka taakse jäävää filosofista ryteikköä ei tarvitse lähteä tutkimustyössä perkaamaan. Tarkastelun rajaamisen ja virittämisen lisäksi viitekehyksellä estetään monisyistä tausta-ainesta tulvimasta tutkimuskäytäntöihin ja -raportteihin. Nimitän ontologista, epistemologista ja metodologista ainesta sisältävää metateoreettista ulottuvuutta *teoreettiseksi lähestymistavaksi*.

Todellisuutta sekä sen tiedostamista ja tutkimisen mahdollisuuksia koskevan lähestymistavan ohella metateoria kattaa myös sisällöllisemmän, historiallis-yhteiskunnallisen teorian eli yleisnäkökemyksen siitä yhteiskunnan ja kulttuurin muodosta, johon kytkeytyneenä tutkittava ilmiö esiintyy ja jonka osana se tutkimuksellisesti jäsenyy. Erotan tämän metateoreettisen ulottuvuuden teoreettisesta lähestymistavasta ja nimitän sitä *yhteiskuntateoriaksi*. Teoreettinen lähestymistapa ja sisällöllinen yhteiskuntateoria sulautuvat sosiaalitutkimuksessa usein yhteen. Esimerkiksi erilaisissa marxilaisissa ja kulttuuriseen konstruktioonismiin tukeutuviissa tutkimusotteissa historiallisesti muotoutuneet yhteiskunnallis-kulttuuriset olosuhteet ehdollistavat tietämisen ja tiedostamisen – mukaan lukien tieteellisen tiedon tuottamisen – luonnetta ja mahdollisuuksia. Tällaisissa

tutkimusotteissa korostuu yleisen ontologian sijaan yhteiskuntaontologia, joka rajaa ja suuntaa epistemologiaa ja metodologiaa.

Kolmanneksi tutkimusten metateoreettiseksi ulottuvuudeksi nostan *normatiivisen orientaation*. Sosiaalitutkimuksessa tutkimustyön taustasitoumuksiin sisältyy usein joko julkilausuttuja tai piiloon jääviä näkemyksiä siitä, millainen yhteiskuntamuoto tai rajatumpi asioiden tila olisi toivottava. Normatiiviset näkemykset virittävät kriittistä, valtaan ja valtasuhteisiin pureutuvaa tutkimusta ja pohjautuvat näin ollen emansipatoriseen tiedonintressiin. Parempaa yhteiskuntaa tavoitellaan paljastamalla nykyisistä olemassaolon tavoista valtarakenteita ja niihin kytkeytyviä vinoumia, yleisimmin eriarvoisuuksien muodostumisen ja toisintamisen prosesseja. Laadullisessa sosiaalitutkimuksessa normatiivinen orientaatio lomittuu lähestymistavan ja yhteiskuntateorian kanssa, eikä näiden välinen erottelu ole aina helppoa tai edes tarkoituksenmukaista. Analyttisessä jaottelussani ei kuitenkaan ole kyse toisistaan selkeästi erillisistä sisällöistä vaan metateoreettisen aineksen eri ulottuvuuksista, jotka painottuvat eri tutkimuksissa eri tavoin.

Todellisuuden luonnetta ja sen tiedostamista ja tutkimusmahdollisuuksia tematisoiva lähestymistapa, yhteiskuntamuodon historialliseen konstituutioon pureutuva yhteiskuntateoria sekä kriittistä ulottuvuutta luonnehtiva ja virittävä normatiivinen orientaatio kytkeytyvät puolestaan usein erilaisiin *tutkimusteorioihin ja -käsitteisiin*. Sosiaalitieteellisessä tutkimustyössä hyödynnetään tottuneesti erilaisia tutkimuskohteille ja lähestymistavoille ominaisia, käypyyksaltaan rajattuja teorioita ja aineiston erittelyyn soveltuvia typologioita. Esimerkiksi kriminologinen ”rikkinäisten ikkunoiden teoria” esittää, että jos ikivallan jäljet, kuten rikotut ikkunat, jätetään korjaamatta, lisää tämä sekä ilkeävaltaa että muuta rikollisuutta alueella verrattuna siihen, että ikkunat korjattaisiin nopeasti. Laadullisissa tutkimuskäytännöissä korostuvat tällaisten rajattuihin selityksiin pyrkivien teorioiden sijasta tulkinnalliset käsitteet, joiden avulla tulkitaan aineistoja ja tehdään löydöksiä. Käsitteet kantavat samalla mukanaan metateoriaa ja operationalisoivat sitä

analyysikäyttöön: ne silloittavat teoreettista ajattelua ja menetelmällistä ainesta tulkinnallisessa tutkimustyössä.

TM-paketin jälkimmäinen osa, *menetelmä*, kytkee paketin aineistoon. Laadullisen sosiaalitutkimuksen nykyinen menetelmäkirjo on valtava. Menetelmistä voidaan kuitenkin eritellä yleisellä tasolla eri komponentteja, kuten aineistoihin pureutuvat analyysitekniikat ja muut analyysityön apuvälineet, aineistonkeruun ja sen järjestämisen tavat sekä kaikkia näitä koskevat ohjeistukset. Vaikka refleksiivinen käänne on alkanut siirtää painopistettä menetelmäopasmaisista tutkimustavoista niiden sitoumuksista tietoiseen ja vakautuneisuuksia problematisoivaan kenttäkäyttöön, viitataan laadullisen sosiaalitutkimuksen valtavirassa yhä menetelmiin tunnettuina ja vakiintuneina. Samalla aineistoihin tukeutuvat tapaustutkimukset ja varsinainen menetelmien kehittäelytyö julkaistaan useimmiten erillisinä tuotoksina.

TM-paketit koostuvat näin ollen kolmesta osasta:

- *Metateoreettisesta aineksesta*, joka jakautuu kolmeen eri ulottuvuuteen: todellisuuden olemusta, sen tiedostamista ja tiedon tuotannon mahdollisuuksia koskeviin ennako-oletuksiin (lähestymistapa); näkemyksiin historiallisesta yhteiskuntamuodosta, jonka osana tutkittava ilmiö esiintyy ja jäsenyy (yhteiskuntateoria); sekä kriittis-emansipatorisessa tutkimuksessa korostuvaan normatiiviseen orientaatioon, joka tähtää parempaan yhteiskuntamuotoon tai asioiden tilaan,
- *Tutkimusteorioista ja -käsitteistä*, jotka sekä kantavat metateoreettista ainesta että välittävät sitä analyysimenetelmiin ja aineistoihin,
- *Tutkimusmenetelmistä*, jotka kytkevät teorian aineistoon erilaisilla analyysitekniikoilla ja analyysityön apuvälineistöillä, aineistonkeruun ja sen järjestämisen tavoilla sekä kaikkia näitä koskevilla ohjeistuksilla.

Tämä kolmiosainen erottelu on muotoiltu helpottamaan teorioiden ja menetelmien käyttötapojen tunnistamista sekä teorioiden ja menetelmien keskinäissuhteiden tarkastelua. Kyse ei ole

mekaanisesta ja selvärajaiseen luokitteluun kutsuvasta lokerikosta vaan analyttistä tarkastelua herkeistävästä jaottelusta, jonka kanssa voidaan ajatella tutkimusten teoria-menetelmäsuhteita. Tiedostan joka tapauksessa, ettei jaottelujen esittäminen ole tässä yhteydessä paikantumatonta, viileää ja viatonta: jaottelut paitsi heijastelevat esittäjänsä positiota² myös tuottavat tietynlaisia maailmoja.

Aineisto ja tarkastelutapa

Aineistoni koostuu kaikista *Sosiologia*-lehdessä vuosina 2017–2021 julkaistuista, laadullisia menetelmiä hyödyntävistä tutkimusartikkeleista. Lehdessä julkaistiin kyseisenä ajanjaksona yhteensä 79 vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, joista 77 prosenttia (n=61) oli laadullisia. Aineistoksi poimitujen artikkelien 125 kirjoittajan joukosta selvä enemmistö (95) oli nimen perusteella oletetusti naisia ja oletetusti miehiä oli selvästi vähemmän (30). Kaikkien tarkasteluajanjaksolla *Sosiologiassa* julkaistujen artikkelien kirjoittajien sukupuolijakauma oli puolestaan 109 ja 50, joten kvantitatiivisten ja teoreettisten artikkelien kirjoittajissa miehiksi oletettuja oli hieman enemmän kuin naisiksi oletettuja (20/14).

Aineiston artikkelien aihealueet ja tutkimusotteet olivat moninaisia ja myös erilaisia tulokulmia ja käsitteistöjä hyödynnettiin runsaasti. Yleisimmät tutkimusaiheet liittyivät maahanmuuttoon sekä sukupuolten väliseen tasa-arvoon (14 artikkelia kummastakin), terveyttä tarkasteli puolestaan yhdeksän ja nuorisoon liittyviä kysymyksiä kahdeksan artikkelia. Maahanmuutto sekä sukupuoli ja tasa-arvo olivat kärkikolmikossa myös kaikissa *Sosiologiassa* vuosien 2010–2019 välillä julkaistuissa artikkeleissa (Autto & Saarharju 2020).

Hyödyntämäni aineisto ei ole edustava otos Suomessa tehdystä sosiologisesta laadullisesta tutkimuksesta, sillä suurin osa tieteenalan kvantitatiivisista julkaisuista sijoittui tarkasteluajanjaksolla kansainvälisille foorumeille. Kyseessä ei ole myöskään edustava otos suomenkielisestä ”kvalisosiologiasta”. Laadullista sosiologista tutkimusta julkaistiin ensinnäkin myös muissa

suomenkielisissä lehdissä, ja tarkasteltavaan aineistoon kuuluu lisäksi kuusi englanninkielistä tutkimusartikkelia. On myös merkillepantavaa, että aineiston artikkelien kirjoittajissa on paljon ei-sosiologeja: 125 kirjoittajasta yli 50 oli muun kuin sosiologisen koulutuksen saaneita ja työskenteli kirjoitushetkellä jollain muulla tieteenalalla, lähinnä yhteiskuntapolitiikassa, sukupuolentutkimuksessa, sosiaalipsykologiassa, sosiaalityössä tai kasvatustieteissä. Sosiologien määrä laadullisten tutkimusartikkelien kirjoittajissa myös väheni tarkasteluajanjakson loppua kohti. Vuonna 2021 *Sosiologiassa* julkaistujen laadullisten artikkelien 17 kirjoittajasta vain viisi oli edellä mainituilla kriteereillä sosiologeja.

Toteutin TM-pakettien tarkastelun siten, että nostin aluksi kustakin artikkelista esille tutkimusasetelmallista aineista: teorian, käsitteiden ja menetelmien käyttöä, aineistonkeruun ja analyysityön kuvausta sekä katkelmia analyysiosista. Tämän jälkeen siirsin nämä artikkeliteksteistä leikatut otteet eri tiedostoon ja erittelin niistä TM-pakettien komponentteja: metateoriaa, tutkimusteoriaa ja -käsitteitä sekä aineistonkeruun, sen käsittelyn ja analysoinnin tapoja. Erittelytyöhön sisältyi tulkintaa, sillä analysoin esille myös taustalla vaikuttavia, julkilausumattomia aineksia. Erityisesti tutkimustyön metateoreettiset ankkurit jäivät aineiston artikkeleissa usein julkilausumattomiksi, joten niiden esille nostaminen edellytti tulkintatyötä. Tämän valmistelemaan työvaiheen jälkeen ryhmittelin artikkelit niissä hyödynnettyjen TM-pakettien pohjalta ja tulkitsin esille kutakin ryhmää luonnehtivia aineksia loppupohdintaa varten.

Teoria-menetelmäpaketit laadullisessa sosiaalitutkimuksessa

Lähden luotaamaan aineiston artikkelien TM-paketteja avaamalla aluksi niiden metateoreettisia ankkurointeja: teoreettisia lähestymistapoja, yhteiskuntateoreettisia aineksia ja normatiivista orientaatiota. Tämän jälkeen siirryn varsinaiseen TM-pakettien tarkasteluun yhdistämällä artikkelien metateoreettiset ainekset tutkimuskäsitteisiin ja -menetelmiin ja edelleen tehtyyn

analyysityöhön. Summaan lopuksi löydökseni pohtivaksi yhteenvedoksi.

Metateoreettinen aines

Aineistossa tyypillisin *teoreettinen lähestymistapa* rakentuu sosio-kulttuuriselle konstruktionismille. Lähestymistapa yhdistää monenlaisia tutkimusotteita diskurssianalyysistä etnografiaan. Konstruktionistisissa artikkeleissa yhteiskunnallisia ilmiöitä ja niitä koskevia käsityksiä lähestytään jatkuvasti rakentuvina ja uudelleenmuotoutuvina kokonaisuuksina:

Lääkkeellistymistutkimus, kuten medikalisaatiotutkimus laajemminkin, sitoutuu konstruktionistiseen näkökulmaan [...] Sen mukaan käsitykset terveydestä ja sairaudesta ovat yhteiskunnallisesti välittyneitä ja muokkaavat puolestaan yhteiskuntaa. (Sigfrids & Jauho 2020, 366.)

Diskurssin käsitettä hyödyntävissä tutkimuksissa tarkastellaan vastaavasti sitä, miten ilmiöt muodostuvat diskursiivis-hallinnallisesti ja ”millainen kulttuurinen käsitys” diskurssien kautta rakentuu (Säilävaara & Mehtälö 2020, 390). Tutkittavat ilmiöt muodostuvat konstruktionistisissa artikkeleissa merkitykselliseksi myös kulttuuris-kokemuksellisesti, osana toimijoiden sosiaalista ”kotimaailmaa” ja elettyä arkea (Käyhkö 2017). Kulttuuria kuvataan ”merkitysjärjestelmä[nä], jonka sisällä elävä ihminen oppii kulttuurille ominaisen tavan jäsentää todellisuutta”. Kulttuuri ei kuitenkaan ole yksi vaan monta – merkitysjärjestelmä on eriytynyt ja luokittunut ja uusintuu erontekojen kautta: ”[k]asvaminen tietyn kulttuurin tai yhteisön, kuten työväenluokkaisen kulttuurin jäseneksi, on ennen kaikkea kyseisen kulttuurin merkityskarttojen, arvostusten ja maailmassa olemisen tapojen oppimista”. (mt. 8.)

Konstruktionistista lähestymistapaa luonnehtii viime kädessä näkemys jatkuvasti muodostuvasta todellisuudesta, jonka vastakohtana on käsitys todellisuudesta objektiivisena ja jossain määrin pysyvänä:

Diskursiivisella tasa-arvotutkimuksella tarkoitetaan lähestymistapaa, jossa tasa-arvoväittämien ei ajatella heijastavan objektiivista todellisuutta. Pikemminkin ollaan kiinnostuneita tasa-arvoväittämien – tai tasa-arvoulostulojen – todellisuutta tuottavasta luonteesta. (Elomäki ym. 2019, 125.)

Tällaiset todellisuutta ja sen luonnetta luonnehtivat kannanotot olivat kuitenkin aineistossa harvinaisia. Keskustelun vähäisyys kielii ennen kaikkea lähestymistavan vakiintuneisuudesta: konstruktionismi on laadullisen tutkimuksen peruslähtökohta, johon tukeutuminen ei vaadi syvällisempää metateoreettista avautta. Poikkeuksen muodostavat aineiston neljä sosiaalipsykologisesti jäsentynyttä artikkelia, joissa vuorovaikutukseen keskittyvää tutkimusotetta avataan perinpohjaisesti tarkastelun ontologisiin sitoumuksiin saakka. Näille selkeimmän vastakohtan muodostavat puolestaan aineiston diskurssianalyttiset artikkelit, joissa metateoreettinen aines pidetään lähtökohtaisesti tutkimustyön ulkopuolella. Diskurssianalyysi muodostaa vakiintuneena sosiaalitieteellisenä tutkimusotteena heuristisen padon, joka estää muun kuin diskursiivisen aineksen tulvimisen tutkimuskäytäntöihin.

Fonsén avaa kuitenkin kanssakirjoittajineen (2021, 56) diskursiivisen ja ontologisen suhdetta perinpohjaisesti ja kiinnostavasti:

Valtaa koskevan analyysimme teoreettisena viitekehäksenä toimii laclaulainen diskurssiteoria [...], jonka puitteissa Foucault'n huomioiden vallasta voidaan nähdä osana johdonmukaista kokonaisnäkemystä sosiaalisesta todellisuudesta. [...] Laclau ja Mouffén sosiaalisen ontologian keskiössä on *diskurssien* ja *diskursiivisen kentän* välinen erottelu. *Diskurssit* ovat jäsentyneitä ja suljettuja kokonaisuuksia, merkityssystemeitä. *Diskursiivisella kentällä* tarkoitetaan kaikkiin tekoihin ja objekteihin liittyvää merkityksellisuutta, jota ei voida tyhjentää mihinkään yksittäiseen diskurssiin – diskursiivista kenttää voidaan pitää eräänlaisena merkitysten potentiaalina tai ylijäämänä [...] Sosiaaliset käytännöt *artikuloivat* merkityksiä. Tällöin tapahtuu siirtymä diskursiivisen kentän avoimuudesta yksittäiseen diskurssiin – osa

mahdollisista merkityksistä rajataan toiminnan sisäpuolelle ja toiset ulkopuolelle. (Fonsén ym. 2021, 56.)

Toiminnan ja diskursiivisesti artikuloituvan merkityksen välinen suhde ei ole tietyn diskurssin ennalta määräämä vaan (diskursiivisesti) kontingentti:

[T]eon tai käytännön merkitys ei ole *välttämättä* sidottu johonkin tiettyyn diskurssiin, vaan ne saattavat saada tilanteesta riippuen useita toisistaan eroavia merkityksiä (mt. 56).

Toimintaa ei kuitenkaan lähestytä diskurssille ulkopuolisena tai siitä erillisenä vaan diskursiivisesti merkitykselliseksi artikuloitavana käytäntönä. Käytännön ja merkityksen dynamiikka on samalla aina vallan dynamiikkaa:

Käytäntöihin sisältyvä *artikulaatio* muodostaa eräänlaisen merkitysten välisten kamppailujen areenan. Jotta jokin diskurssi voisi asettua käytännön merkityksellistäjäksi, sen on erottauduttava muista mahdollisista merkityksistä – rajattava ne ulkopuolelle. Vallan kaksinaisluonne rajoittavana ja tuottavana perustuu juuri tähän. Artikulaatio tuottaa käytännön merkityksellisenä, mutta myös rajaa jotkin mahdollisuudet sen ulkopuolelle [...] Tästä seuraa, että merkitysten väliset kamppailut ovat välttämättömiä: kaikessa toiminnassa diskursiivisen kentän potentiaalit artikuloituvat yksittäisiksi diskurseiksi (mt. 56).

Diskurssit ovat merkityssysteemejä, jotka rakentavat ja jäsentävät todellisuutta merkityksellistämällä käytäntöjä. Ja toisinpäin: käytännöt artikuloivat merkityksiä. Nämä merkityksellistymisen prosessit eivät kuitenkaan ole neutraaleja vaan hallinnallisia ja kamppailullisia. Harni ja Pyykkönen (2018, 283–284) painottavat vastavasti, ettei kulloinkin hallitseva diskurssi

ainoastaan kuvaa vallitsevaa yhteiskunnallistaloudellista ilmapiiriä, vaan myös oikeuttaa ja vakiinnuttaa sitä. Näin se myös kertoo aina aikansa moraalikäsityksistä, esimerkiksi siitä millainen on hyvä yhteiskunnallinen toimija tai kansalainen.

Diskurssit sekä vakauttavat todellisuutta tietynlaiseksi että ilmentävät todellisuuden vakautuneisuutta tietynlaisena. Diskurssianalyysin sosiaalinen ontologia on näin ollen diskursiivihallinnallisen muotoutumisen ontologiaa. Samalla käytäntöä käytetään käsitteenä, jolla kuvataan tapahtumista, jossa ilmiö diskursiivisesti muodostuu ja merkityksellistyy.

Varsinaista *yhteiskuntateoreettista* ainesta, historiallis-rakenteellisen yhteiskuntamuodon käsitteellisiä jäsennyksiä, löytyy aineiston artikkeleista niukasti. Luokitteluihin ja hallinnallisiin diskursseihin kohdistuvien viittausten ohella yhteiskuntateoreettiseen ulottuvuuteen viitataan lähinnä tutkimuskohteen yleisissä kontekstuaalisoinneissa. Tarkasteltava ilmiö sijoitetaan osaksi laajempaa kokonaisuutta, jonka kuvauksessa korostuu yhteiskunnallinen muutos:

Perinteisesti yksilön ja kansallisvaltion suhdetta on tarkasteltu kansalaisuutena, jonka keskiössä ovat yksilön oikeudet ja velvollisuudet [...] Globalisaatiosta seurannut ihmisten aiempaa suurempi liikkuvuus on kuitenkin kyseenalaistanut pelkän juridisen aseman tarkastelun riittävyuden, sillä muodollisten oikeuksien lisäksi tärkeäksi nousevat myös henkilökohtaisesti koetun kuuluminen, osallisuuden ja ulkopuolisuuden kysymykset. (Heino 2017, 275.)

Tutkimuksen kontekstina on globalisaatio ja ihmisten lisääntynyt liikkuvuus. Tämä objektiivoinen tosiasia suhteellistaa kansallisvaltioiden rajoja sekä edellyttää ja perustelee näin postnationalistista tutkimusotetta.

Tarkasteltavan ilmiön kriittinen kontekstuaalisointi yleisellä tasolla on artikkeleissa tyyppillistä ja ilmentää aineistossa korostuvaa *normatiivista orientaatiota*. Normatiivisten näkemysten teoreettisen ankkuroinnin sijaan kyse on ensisijaisesti kriittisestä, valtaan pureutuvasta tutkimusotteesta, jonka hyödyntäminen näyttäätyy artikkeleissa itsestään selvänä. Esimerkiksi diskurssianalyttisissä teksteissä korostuu kriittinen diskurssianalyysi, jonka johtoaajatuksena on, että ”diskursiiviset käytännöt tuottavat ja uusintavat valtasuhteita” (Kosunen & Haltia 2018, 173).

Kriittisesti virittyvien tarkastelujen kohteena ovat erityisesti hallinnalliset toimijat kuten valtiolliset instituutiot ja niiden teknologiat ja käytännöt:

Maahanmuuttojärjestelmän tuottamat oikeudelliset asemat osallistuvat siten prekarisaatioprosessiin heikentäen ulkomaalaisten neuvotteluasemaa ja tuottaen epävarmassa asemassa olevaa työvoimaa (Maury 2018, 338).

Vastaavasti väestökirjanpito toimii ”myös erottelevan sisällyttämisen käytäntönä, kuten kriittisen muuttoliike- ja rajatutkimuksen piirissä on käsitteellistetty ylijarajaista liikkumista ja sosiaalisia oikeuksia sääteleviä järjestelmiä.”

Nämä järjestelmät hierarkkisesti kategorisoivat muuttajia tulosuunnan mukaan ja tuottavat heille erilaisia oikeudellisia asemia. [...] Rekisteriapparaatti on vuosikymmenten aikana muokkautunut tekemään kansalaisuomalaisten elämästä mukavaa ja sujuvaa. Suhteessa valtiorajoja ylittäviin ihmisiin siitä on tullut varsin näkymättömäksi jäänyt, kulloisenkin (maahanmuutto)politiikan muokkaama käytäntö, joka koostaa maassa laillisesti olevat ihmiset tyypitettyinä, usein perheettöminä. (Alastalo & Homanen 2018, 163.)

Valtiollis-hallinnallisia teknologioita pyritään myös ylittämään esimerkiksi kontrastoimalla niitä elettyyn elämään:

Valtiosta irralliseen politiikkatulkintaan perustuva tutkimus tarjoaa vaihtoehtoisen näkökulman kansalaisuuteen. [...] Virallisepoliittisen valtion sijaan tekojen kontekstina on arkipoliittinen yhteiskunta, jossa ihmiset kokemuksellisesti elävät.” (Rytioja & Kallio 2018, 10.)

Valtiollis-hallinnallisten käytäntöjen ja teknologioiden lisäksi kriittiset tarkastelut kohdistuvat myös erilaisiin kansalaiskeskustelun diskursseihin, joissa ilmenee esimerkiksi rodullistavia ja toiseuttavia moraalisia erontekoja:

Vaikka jälkikolonialisissa tutkimuksissa tuodaankin esille moraalien keskeisyyttä rodullistavien hierarkisointien muodostumisessa, väkivaltaimiöön liittyviä toiseuttamisen prosesseja on tutkittu vain harvoin nimenomaan moraalisisessa viitekehyksessä [...] Tässä tutkimuksessa pyrin paikkaamaan tätä tutkimusaukkoa. Tarkastelen, kuinka rodullistavia ja toiseuttavia ”meidän” ja ”muiden” välisiä erotteluita rakennetaan moraalisisina eroina väkivallan uhasta keskusteltaessa sekä kuinka tätä erotteluita käytetään ilmiötä koskevien moraalisten kannanottojen muodostamisessa. (Virkki 2019, 28–29.)

Maahanmuuton ja kansalaisuuden ohella kriittisissä tarkasteluissa korostuvat rakenteellishallinnalliset sukupuolen, uusliberalismin ja kapitalismin yhdistelmät:

Äitiyrittäjyyttä voi kritisoida näkemällä sen osana uusliberaalia hallintaa: sen yhtenä käytäntönä, joka elämäntilanteiden tasapainoa lupaamalla itse asiassa ylläpitää ja jopa rohkaisee paluuta perinteisiin heteroydinperheen sukupuolirooleihin (Ikonen 2021, 221).

Tasa-arvo-ongelmat ja niiden vaatimat ratkaisut esitetään tavalla, joka keskittyy yksilöihin pikemminkin kuin sukupuolittuneiden rakenteiden muuttamiseen ja joka vastuuttaa yksilöitä omasta menestyksestään. [...] Taloudellistuneeseen tasa-arvopuheeseen onkin viitattu ’ylikansallisena business-feminisminä’ eli kansainvälisten suuryritysten päämääriä tukevana feminismin muotona. (Elomäki ym. 2019, 126.)

Kriittisissä tarkasteluissa asetutaan myös julki-lausutusti yhteiskunnalliselta asemaltaan heikompien puolelle: ”[t]utkimuseettisesti tunnistamme tilojen poliittisen luonteen ja oman tiedollisen intressimme olla toimistotyöntekijöiden puolella[...]” (Kinnunen ym. 2017, 114).

Aineiston artikkeleissa yleinen normatiivinen orientaatio kytkeytyy näkemykseen nyky-yhteiskunnan vinoudesta, jonka oikaisemiseen tutkimus omalla panoksellaan osallistuu. Vinous kulminoituu hallinnallisten rakenteiden ja näiden puristuksessa sinnittelevien ihmisten elämän väliseksi epäsuhdaksi: rakenteelliset tekijät

ja teknologiat muokkaavat ja kutistavat ihmisten toimijuuksia ja aivan erityisesti tiettyjen ihmisryhmien, kuten rodullistettujen ja toiseutettujen maahanmuuttajien toimintamahdollisuuksia. Tämän käsillä olevan yhteiskunnallisen eriarvoisuus kriisin vanavedessä kriisiytyvät myös vakiintuneet lähestymistavat.

Sosiaaliteiteissä tyypillisiksi vakiintuneiden lähestymistapojen kritiikki ja uudenlaisen tutkimusorientaation kehittäminen näkyvät selkeimmin aineiston viidessä TTT-pohjaisessa artikkelissa. Näiden tekstien lähestymistapa poikkeaa selvästi konstruktionistisista tarkasteluista, joissa ontologinen keskustelu pidetään johdonmukaisesti minimissä. TTT-pohjaisissa artikkeleissa todellisuuden olemusta hahmotellaan aktiivisesti ja tutkimusnarratiivia kuljetetaan korostuneen ontologisessa rekisterissä. Todellisuus ei kuitenkaan odota näissäkään teksteissä löytäjänsä, vaan sitä lähestytään jatkuvasti muotoutuvana: ”Ontologian tarkastelu kohdistuu [...] annetun asioiden järjestyksen sijaan siihen, miten asioiden olemisen tapaa tuotetaan, pidetään yllä ja häivytetään arkielämän käytännössä” (Tanninen 2019, 46–47).

Tarkasteluissa myös kritisoidaan sosio-kulttuurista konstruktionismia ja asetetaan oma ontologis-materiaalinen lähestymistapa tälle vaihtoehdoksi: sosio-kulttuuristen merkitysten muodostumisen sijasta tarkastelun kohteena on koko sosio-materiaalisen todellisuuden jatkuva kehkeytyminen. Tutkimuksessa ”yritetään tavoittaa maailman kokoamisen prosesseja” – “[a]sijat käyvät toteen ainoastaan käytännössä, joissa ihminen, lukuisat materiaalisuudet sekä merkitykset kohtaavat” (mt., 47).

Sosio-materiaalisilla rakentumisen prosesseilla ei ole ulkopuolta ja olemassaolon muodot rakentuvat moninaisina ja ennakoimattomina, ja konstruktionismi kadottaa tämän:

Kyse ei ole ainoastaan erilaisista näkökulmista tai käsitteellistämisen tavoista vaan ontologioista, olemisen tavoista, joita luonnehtii moninaisuus, samanaikaisuus ja poliittisuus (Andell 2020, 231).

Lähestymistapa eroaa näin ollen kulttuurisesta ”perspektivismistä, sillä [...] asioilla ei ole

objektiivista ja riippumatonta todellisuutta, jota voisi tarkastella eri näkökulmista” (Tanninen 2019, 47).

Tällainen anti-essentialismi luonnehtii kuitenkin myös aineiston konstruktionistisia tekstejä: todellisuutta lähestytään moninaisena ja jatkuvasti muotoutuvana, ja vaikka sen perimmäiseen luonteeseen ei yleensä oteta kantaa, ei tästä seuraa yllä mainittua ”perspektivismiä”. Kummassakaan tarkastelutavassa todellisuuden herkeämätön muotoutuminen ei myöskään ole neutraalia vaan hallinnallis-poliittista:

Teoreettisesti perustamme artikkelimme tieteen- ja teknologiantutkimuksesta tuttuun ajatukseen hallinnasta ontologisena politiikkana. Tutkimme, miten jätepolitiikka toimii ontologian tasolla: kuinka ’jäte’ muuntuu poliittisessa päätöksenteossa hallinnaksi ja eri toiminnan tasojen käytännöiksi. (Valkonen ym. 2017, 25.)

Todellisuuden moninaisuuden luomaa vaihtoehtojen horisonttia voidaan tarkastella nojautuen ajatukseen, jonka mukaan ontologia on poliittista [...] Tuotetut todellisuudet eivät ole neutraaleja vaan sisältävät moraalaisia ja poliittisia oletuksia siitä, miten asioiden tulisi olla (Tanninen 2019, 48.)

Kolmas ontologis-materiaalista lähestymistapaa ja sosio-kulttuurista konstruktionismia yhdistävä tekijä on tutkimusmenetelmien käyttö.

Teoria-menetelmäpaketit: neljä erilaista yhdistelmää

Aineiston *ontologis-materiaalisesti* rakentuviissa artikkeleissa siirrytään pitkien ja seikkaperäisten lähestymistavan avausten jälkeen varsinaisessa tutkimustyössä hyödynnettyjen aineiden kuvailuun. Vaikka artikkelien menetelmäkuvaukset ovat niukkoja, on kyse useimmiten tavanomaisista laadullisen analyysin aineistonkeruusta ja analyysitekniikoista kuten haastattelujen ja tekstiaineistojen analyysistä. Myös erilaisia etnografisia tarkastelutapoja hyödynnetään mutta vain yhdessä artikkeleista ollaan ontologisen, olemassa olevaksi ja vaikuttavaksi muotoutuvan

sosio-materiaalisen äärellä, kulttuurinen välitys minimoituna (Hyvärinen 2019). Ontologis-materiaalisten artikkelien teoria-menetelmäsuhteissa on näin ollen kitkaa: erityinen lähestymistapa ei sulaudu jouhevasti yhteen hyödynnettyjen menetelmien ja aineistojen kanssa. Lähestymistapa korostaa inhimilliskulttuurisen sfäärin ja sille tyypillisten näkökulmien ylittämistä, johon päästään seuraamalla ontologisen muotoutumista sellaisenaan. Tutkimusaineistoina hyödynnetään kuitenkin kulttuurisia merkityksiä kantavia ja välittäviä artefakteja kuten pöytäkirjoja, kirjeitä ja viestejä sekä haastattelupuhetta, joita analysoidaan tulkinnallisilla menetelmillä.

Ontologis-materiaalisissa artikkeleissa korostetaan esimerkiksi lähestymistavan dikotomioita purkavaa luonnetta:

Empiirisessä analyysissä hyödynnän jamesilaisla-
tourilaista luentaa [...], johon tukeutumalla voidaan
tutkimuksessa ylittää dikotomiat, kuten luonto ja
kulttuuri, materiaallinen ja näkymätön sekä inhi-
millinen ja ei-inhimillinen, ja muotoilla uudelleen
kysymys kokemusten 'totuudesta' suuntaamalla
huomio kokemusten alkuperästä niiden vaikutuk-
siin. (Andell 2020, 231.)

”Luontoa ja kulttuuria” ylitetään tutkimuskäytän-
nössä kuitenkin merkitysvälitteisen kulttuurin
sisällä ja inhimillisen kokemuksen kautta:

Menetelmällisesti analysoin aineiston kirjoituk-
sia kokemusratiiveina, jolloin asetan keskiöön
ihmisten henkilökohtaiset kokemukset ja subjek-
tiiviset totuudet, jotka yleisesti jäävät biomedikaal-
listen selitysmallien ulkopuolelle, ja keskityn koke-
muksiin liitettyihin merkityksiin ja toimintoihin
sekä laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joi-
hin ne kerronnassa kiinnitetään (Mt. 232–233.)

Lähestymistapa ja menetelmä eivät muodosta
saumatonta pakettia.

Metateoriaa sulautetaan aineistonkeruu- ja
analyysiprosesseihin myös ilman menetelmällistä
välitystä. Tämä on ontologis-materiaalisten tar-
kastelujen ”empiiristä filosofiaa” (Tanninen 2019):
filosofinen lähestymistapa, tutkimuksellinen

tarkastelutapa ja tarkastelun kohde virtaavat toi-
siinsa ja menetelmän sijaan hyödynnetään lähes-
tymistapaa kantavia käsitteitä. TM-paketin ydin
rakentuu teorioiden ja menetelmien yhdistelmän
sijaan eräänlaiselle onto-metodologiselle sulau-
tukselle: metateoreettinen näkemys jatkuvasti ja
moniaineksisesti muotoutuvasta todellisuudesta
lomittuu käsitteellisen tarkastelutavan kanssa,
joka tavoittaa todellisuuden sellaisena kuin meta-
teoria sen esittää. Esimerkiksi ”toimijakollektiivi”
(Armila 2020, 173) on yhtä aikaa sekä ontologi-
nen että metodologinen käsite: todellisuus raken-
tuu moninaisten toimijoiden kollektiiviksi ja
tutkimuksessa analysoidaan näiden kollektiivien
rakentumista toimijakollektiivin käsitteen avulla.

Tiedontuotannon osalta ontologis-materi-
aaliset tekstit noudattavat refleksiivisen kään-
teen painotuksia. Niiden tiedon yhteistuotan-
toa korostava tutkimusote yhdistyy esimerkiksi
”onto-epistemologiseen näkemykseen asiantun-
tijuudesta”, jonka mukaan ”tieto ja taidot kyt-
keytyvät olemassaolon asiantuntijamaisuuksiin
[*expert ways of being*], jolloin asiantuntijuuden
kehittyminen aukeaa jatkuvana muodostumisen
prosessina”, ja samalla ”kyseenalaistuu oletettu
asiantuntijoiden ja heidän tietonsa erillisyyss
muista asiantuntijuuden alueista” (Hyvärinen
2019, 366).³ Olemassaolo on jatkuvasti muotou-
tuvaa ja tutkijan tutkimustyössä kohdattavien
tiedot ja asiantuntijuudet muotoutuvat toisiinsa
sidosteisina. Tiedontuotannon osalta ontologis-
materiaaliset artikkelit tulevat näin ollen lähelle
aineiston etnografisia tarkasteluja, joissa korostuu
niin ikään refleksiivinen tiedontuotanto yhdessä
kentällä kohdattavien kanssa.

Etnografisessa TM-paketissa on sekä ontologis-
materiaalisille että konstruktionistisille tarkaste-
luille tyypillisiä piirteitä. Etnografisissa artikke-
leissa on ensinnäkin mukana kulttuurista jäsen-
nystä ja niissä hyödynnetään kenttähavainnoi-
nin ohella konstruktionistisissa tarkasteluissa
tyypillisiä menetelmiä, erityisesti haastatteluja.
Aineistonkeruuta ja analyysityötä ohjaavat mene-
telmälliset ainekset pidetään kuitenkin minimissä.
Kuten ontologis-materiaalisissa tarkasteluissa, teo-
reettiset lähtökohdat ja kenttätyö tuodaan toisin
sanoen yhteen ilman menetelmällistä välitystä:

Tutkimuksen fokus on muodostunut teoreettisten lähtökohtiemme ja erityisesti siirtolaisten haastattelusta nousseiden näkökulmien keskusteluttamisen kautta (Tervonen & Enache 2018, 388).

Etnografia näyttäytyy aineiston artikkeleissa kokonaisvaltaisena tutkimusotteena ja tiedontuotannon muotona, joka kattaa yhtä aikaa sekä lähestymistavan että aineistonkeruu- ja -analyysikäytännön.

Etnografiselle tutkimukselle on tyypillistä, että aineiston tuottaminen ja analyysi kietoutuvat toisiinsa [...] Etnografinen tutkimustieto on aina yhteistuotettua, koska se tuotetaan etnografien vuorovaikutuksessa tutkimukseen osallistujien kanssa (Alastalo & Homanen 2018, 151).

Etnografinen tutkimus avaa näköaloja kentällä kohdattavien yhteisöjen elämään ja tietoa muodostetaan yhdessä kentällä kohdattavien kanssa, heidän kokemuksensa, tilanteensa ja tavoitteensa huomioon ottaen. Tiedon yhteistuotanto edellyttää samalla tutkijan oman position ja kentällä vallitsevien asymmetrioiden herkeämätöntä pohdintaa:

Refleksiivisyys tutkimuseettisenä käytäntönä on tarkoittanut sitä, että tutkimuksen aikana niin havainnoinnin kuin haastatteluiden aikana olen pohtinut omaa asemaani tutkimuskentällä sekä pyrkinyt tulkitsemaan turvapaikanhakijoiden välittämiä merkkejä epämukavuudesta, ahdistuksesta tai epäluulosta (Näre 2018, 356).

Perinpohjainen ja luovuttamaton refleksiivisyys on etnografisen tutkimuksen keskeinen periaate. Samalla tutkimusote asettuu aineiston tarkasteluiden valtavirtaa vastaan, jossa ei pohdita yhtä perinpohjaisesti menetelmällisiä valintoja, niihin liittyviä ennakkokäsityksiä ja asymmetrioita tai puntaroida tutkijan omaa positiota ja ennakkokäsityksiä osana tutkimusprosessia. Refleksiivisen etnografian näkökulmasta esimerkiksi tutkimushaastattelu

ei ole neutraali tiedonhankinnan muoto. Sen voi ymmärtää länsimaiseksi menetelmäksi, joka perustuu individualistiseen käsitykseen subjektista, joka on tottunut kertomaan itsestään lineaarisen aikakäsityksen mukaisesti suhteellisen todenmukaisesti. Haastattelussa tutkija antaa haastateltavalle kategorioita, jotka eivät nekään ole neutraaleja, vaan ovat osaltaan muodostamassa tutkittavaa kenttää ja tutkimukseen osallistuvan asemaa kentällä. (Mt.)

Refleksiivisyys yhdistyy aineiston etnografisissa tarkasteluissa normatiiviseen orientaatioon, joka ilmenee tutkimuskohteen purkamisen ja uudelleenjäsentämisen yhdistelmänä. Tälle työlle vaatimuksen asettaa kentällä havaittu eletyn elämän ja sitä muokkaavien ja rajoittavien tekijöiden välinen epäsuhta. Kriittinen purkutyö kohdistuu erityisesti kansalaisuutta ja siihen kytkeytyviä oikeuksia valvoviin valtiollis-hallinnallisiin organisaatioihin ja teknologioihin, jotka rajoittavat ja muokkaavat jo valmiiksi marginalisoitujen ihmisryhmien toimijuuksia. Tutkimuskäsitteet auttavat tutkijaa – ja samalla myös tutkimuksen kohteita – purkamaan ja uudelleenjärjestämään rakenteita ja toimijuuksia. Esimerkiksi yhteenkuuluvuuk-sien tarkastelussa hyödynnetään ”affektiivisen solidaarisuuden” käsitettä, joka ”tekee näkyväksi poliittisen toimijuuden mahdollisuuksia sekä arkisia vastarinnan ja toisin tekemisen paikkoja” (Ikävalko 2021, 343). Käsitteellinen lähestymistapa yhdistetään edelleen ”korjaavaan luentaan”, joka

on tässä tapauksessa tarkoittanut muun muassa, että samalla, kun tuon esiin nuoren kuntoutujan position liittyvää eriarvoisuutta, esimerkiksi köyhyyttä, marginalisoitumista ja syrjintää, haluan miettiä, mitä järjestön toiminta mahdollistaa, mitä vastarinnan muotoja siinä syntyy sekä mitä myönteistä ja kannattelevaa ihmiset luovat yhdessä. (Mt. 345.)

Tutkijan kriittinen argumentaatio ja tutkimuskäsitteistö käyvät yhteen empiirisen kanssa: käsitteillä nostetaan esille kentän ääniä, joiden kautta hallinnalliset rakenteet ja käytännöt näyttäytyvät ongelmallisessa valossa. Samalla käsitteet muokkaavat näitä rakenteita ja käytäntöjä ja auttavat toimijoita kasvattamaan omaa toimijuuttaan.

Argumentaation osalta avun tarpeessa olevien ihmisten kohtaaminen puhuttelee suoraan ja tunnepohjaisesti eikä esille nousevaa epäileluutta tarvitse ankkuroida metateoreettisesti esimerkiksi normatiivisen yhteiskuntaufileosofian teorioihin.

Ontologis-materiaalisissa ja etnografisissa teksteissä lähestymistapa ja aineisto lomittuvat eikä TM-pakettien osia eritellä tarkasti. Näiden selkein vastakohta löytyy aineiston *diskurssianalyttisistä tarkasteluista*. Diskurssianalyysi näyttäytyy vakiintuneena TM-pakettina, joka ei tarvitse metateoreettista ankkurointia ja jossa lähestymistapa ja tutkimusmenetelmä sulautuvat saumattomasti: tutkimuskohteena on sosiaalisen todellisuuden diskursiivinen rakentuminen, jota tarkastellaan siihen kalibroidulla menetelmällä ja käsitteistöllä. Tutkimusotteen painopiste asettuu käsitteistön ja menetelmän yhteenkietoutumiseen:

Luemme hallitusohjelmia retoriikan näkökulmasta, ja analyysimme paikantuu diskurssianalyysiin [...] Tarkastelemme sanastoa ja käsitteistöä, joiden kautta yrittäjyydestä puhutaan, ja analysoimme sitä, millaisia kansalaissubjekteja hallitusohjelmissa kutsutaan esiin: miten kansalaisuutta pyritään niissä muokkaamaan ja millainen rooli yrittäjyydellä on tässä prosessissa. (Koskinen & Saarinen 2019, 144.)

Käsitteistön ja menetelmän yhdistelmä ohjaa tutkimustyötä: analyysi kohdistetaan hallitusohjelmista paikannettaviin tekijöihin, jotka operationalisoidaan kansalaissubjekteja diskursiivisesti muokkaaviksi. Vastaavasti

[a]jatus siitä, että koettua hyvinvointia tai onnellisuutta tulee pitää yhteiskuntapolitiikan onnistuneisuuden mittarina, on vain idea. Sen leviämistä suomalaiseen julkisuuteen tarkastellaan tässä artikkelissa ”kotoistumisen” [...] näkökulmasta. [...] Kotoistuminen viittaa niihin merkityksiin, joita jokin käsite saa kansallisessa poliittisessa puheavaruudessa: millaisia konkreettisia reformeja sillä esimerkiksi perustellaan tai minkä ryhmittymän pyrkimyksiin se yleensä yhdistetään. (Alasuutari 2017, 255–256.)

Kotoistumisen käsitteellä operationalisoidaan diskurssianalyttinen tutkimusasetelma, jossa

tarkastellaan koetun hyvinvoinnin leviämistä suomalaiseen yhteiskuntapolitiittiseen julkisuuteen.

Vaikka diskurssianalyysi nousee aineistossa tyypillisimmäksi tutkimusotteeksi, asetuu sen taustalla vaikuttava konstruktionistinen lähestymistapa osaksi myös muunlaisia TM-paketteja. Näiden *yleiskonstruktionististen* pakettien metateoreettiset kuvaukset ovat niukkoja ja lähestymistapaa avataan harvoin pake-tin muista osista erillisenä. Yhteistä moninaisille yleiskonstruktionistisille jäsenyksille on kuitenkin näkemys tutkittavien ilmiöiden muodostumisesta ja prosessuaalisuudesta:

[I]ntersektionaalisessa näkökulmassa korostuu prosessinomaisuus: identiteettien nähdään syntyvän sosiaalisten käytäntöjen kautta essentialististen, pysyvyyttä painottavien näkökulmien sijaan (Lönnroth-Olin & Venäläinen 2021, 23).

Tällaiset yleiset näkemykset jäsenyvät edelleen metodologisten kuvausten yhteydessä:

Kriittisestä diskursiivisesta psykologiasta ammentava teoreettis-metodologinen lähestymistapa kohdistaa analyysin [...] siihen, miten puhujat aktiivisesti hyödyntävät puheessaan sekä kunkin vuorovaikutustilanteen että laajemman historiallisen ja yhteiskunnallisen kontekstin rajaamia merkitysresursseja (mt. 25).

Metodologiset jäsenykset avaavat myös tutkimusten metateoreettista taustaa:

Ymmärrämme eronteon ihmiselle ominaiseksi, välttämättömäksi tavaksi jäsenellä ympäröivää todellisuutta. Erottelemalla todellisuudesta kategorioita ja jäsentämällä niiden välisiä suhteita symbolisin keinoin ihmiset luovat ja ylläpitävät sosiaalista järjestystä sekä ryhmien – jopa kokonaisten yhteiskuntien – sisäistä koheesiota. (Haapajarvi ym. 2020, 328.)

Sosiokulttuurisen muotoutumisen ajatus yhdistetään tietoa ja ymmärrystä sekä näiden tutkimusta koskeviin näkemyksiin, joita käsitteet ja menetelmät kantavat ja operationalisoivat. Tällaista metodologista silloitusta hyödyntävissä

artikkeleissa painottuu samalla metateoreettinen apriorisuus: tutkijalla on todellisuudesta saatavaa tietoa koskeva etukäteisnäkemys, joka tuodaan analyysityöhön tutkimuskäsitteistön ja -menetelmän avulla.

Yleismetodologisten luonnehdintojen ohella konstruktionistista lähestymistapaa silloitetaan analyysityöhön myös tutkimusmenetelmillä. Menetelmälliset kuvaukset jäsenyvät osassa artikkeleissa metodologisesti ja yhdistyvät verrattain avoimeen analyysitekniikkaan:

[K]valitatiivisen haastatteluaineiston analyysissä on kyse mallien näkemisestä, ymmärtämisestä, muodon antamisesta ja materiaalin paljouden kontrolloimisesta, ja tätä prosessia ohjaa tutkijan paikantuminen tutkimuksen aihepiiriin ja kentälle [...] Itse olen tehnyt haastatteluista luennan, jossa olen pyrkinyt tavoittamaan haastateltavan tavan merkityksellistä maailmaa asettamieni haastatteluteemojen puitteissa. (Ikonen 2018, 120.)

Tyypillisempää on kuitenkin menetelmien nimeäminen ja asettaminen ennakolta analyysityön ohjaajiksi:

Kategoria-analyysi on sosiaaliseen konstruktionismiin kiinnittyvä lähestymistapa, jossa tarkastellaan ihmisten, asioiden ja ilmiöiden nimeämisen ja luokittelun merkitystä sosiaalisen todellisuuden ja moraalien rakentumisen prosesseissa (Virkki 2019, 31).

Sovellamme aineiston analysointiin jäsenkategoria-analyysia (*Membership Categorization Analysis, MCA*), sillä se tarjoaa mahdollisuuksia eritellä miten puhujat, eli tässä tapauksessa anonyymille keskustelupalstalle kirjoittavat henkilöt, järjestävät ja jäsenävät kulttuurista todellisuuttaan (Mustomäki & Sihto 2019, 161–162).

Osassa artikkeleista lähestymistapa kytketään aineistopohjaiseen analyysityöhön teoriaohjaavilla analyysitekniikoilla:

Aineisto on analysoitu teoriaohjautuneesti teemoitellen ja narratiivista tulkintaperinnettä hyödyntäen.

Ymmärrän tarinallisuuden keskeiseksi tavaksi, jonka avulla yksilöt tekevät ymmärrettäväksi elämäänsä ja ympäristöönsä – haastattelutilanteessa läsnä olevat tarinat eivät kuitenkaan vain heijasta yksilöllistä kokemusta vaan ovat sidoksissa kontekstiin, kulttuurisesti jaettuuihin tarinatyyppyeihin ja -muotoihin sekä toimivat itsen esittämisen ja selittämisen performatiivisina välineinä. (Peltola 2020, 70.)

Tällainen tarkka menetelmäkuvaus on tyypillinen aineiston konstruktionistisissa tutkimusnarratiiveissa ja se yhdistyy pyrkimykseen tehdä analyysityöstä mahdollisimman läpinäkyvää ja seurattavaa: käsitteitä ja tutkimusmenetelmiä käsitellään julkilausutusti ja tehtyä analyysityötä avataan tarkasti. Konstruktionistiset artikkelit eroavat tältä osin erityisesti ontologis-materiaalisista tutkimuksista, joissa tutkimusnarratiivi rakentuu hyödynnettyjen aineiden ja tulkintojen kudelmaksiksi.

Konstruktionististen tarkastelujen menetelmäkuvauksissa väikky myös yhteiskunta-teoreettista ainesta. Esimerkiksi Käyhkö (2017, 8) pohjustaa kollektiivista muistelutyömenetelmää hyödyntävää tutkimustaan yhteiskunnan rakenteistuneisuuden ajatuksella:

Yksilöt asettuvat syntymästään saakka erilaisiin sosiaalisiin asemiin ja elämänpiireihin, joissa on erilaiset luokkaistuneet elämänorientaatiot, arvostukset kuin myös erilaiset resurssit ja mahdollisuudet oman elämän rakentamiseen (mt).

Objektiivisena hahmottuva yhteiskuntarakente tuodaan mukaan tutkimukseen menetelmällä, jossa ”lähdetään liikkeelle yksilöistä ja arjesta, [mutta] muistojen ja kokemusten ajatellaan heijastavan yleisemmin tutkittavia kysymyksiä sekä eriarvoistavia sosiaalisia rakenteita, kuten sukupuolta ja luokkaa” (mt. 10).

Vastaavasti Tolonen ja Aapola-Kari (2021, 119) analysoivat laajan haastatteluaineiston pohjalta nuorten koulutusvalintoja näkökulmasta, jossa ”[n]uorten valintahorisontit kytkeytyvät aina heidän resurssiinsa sekä vallitsevaan sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin ja paikallisiin (olo)suhteisiin”. Eskelisen, Ryynäsen ja Tuomaalan (2019, 64) kuvaus subjektivismin

ylittämisestä tietynlaisella haastatteluaineiston analyysitekniikalla on erityisen kiinnostava. Heidän tutkimustyönsä tavoitteena on

löytää toistuvia teemoja, joiden avulla yksittäisten ihmisten antamat usein hyvin omakohtaiset merkityksenannot pystyy näkemään yleisemmän teeman variantteina [...] Näin kokemuksista voi tunnistaa rakenteita: kun kokemus toistuu tarpeeksi systemaattisena, voidaan kysyä tämän säännönmukaisuuden kokemuksesta riippumatonta syytä.

Sosiaalista todellisuutta lähestytään haastatteltavien yksilöllisen kokemuksen kautta, mutta samalla subjektiivinen merkityksenanto pyritään ylittämään ja pääsemään kiinni merkitysten jaettuuteen ja objektiivisiin rakenteisiin. Aineiston toisessa artikkelissaan Käyhkö (2020, 9) analysoi vastaavasti ”luokkaa elettyinä, yksilöllisesti koetuna ja samalla yksilön toimintaa eri tavoin säätelevänä, emotionaalisesti latautuneena mutta samanaikaisesti rakenteellisena kysymyksenä”. Yksilön toimijuus ja merkityksenanto ehdollistuvat suhteessa (kerrostuneeseen) yhteiskuntarakenteeseen ja heijastelevat tätä. Näin ollen rakenteeseen päästään kiinni pureutumalla sosiokulttuurisesti jäsentyvään toimijuuteen ja kokemukseen. Vastaava taustanäkemys luokituneesta ja toimijuutta eri tavoin muokkaavasta yhteiskunnasta toistuu aineiston artikkeleissa. Samalla yhteiskuntateoreettinen ja normatiivinen metateoreettinen ulottuvuus lomittuvat ja yhdistyvät valtaan puretuvaan kriittiseen tutkimusotteeseen.

Yhteenvedo

Koko tarkasteltua 61 artikkelin aineistoa luonnehtii vahvimmin TM-paketti, jossa konstruktivistinen, sosiaalisen todellisuuden diskursiivis-kulttuurista rakentumista painottava lähestymistapa yhdistetään analyysitapaan, joka pureutuu todellisuuden sosiaaliseen ja diskursiivis-kulttuuriseen rakentumiseen. Tällainen paketti esiintyy saumattomimmillaan aineiston diskurssianalyttisissä artikkeleissa, joissa diskurssianalyysi kattaa koko tutkimusprosessin: lähestymistavan, käsitteet, menetelmän ja analyysityön.

Tutkimustapa näyttäytyy vakautuneena ja tutkimuskäsitteet ja menetelmä sekä tutkimusprosessi kuvataan tarkasti ennen varsinaista analyysityötä. Yleiskonstruktivistisissa artikkeleissa lähestymistavan ja aineiston silloitusta tehdään puolestaan monella eri tavalla, yleisestä metodologisesta pohdinnasta vakiintuneiden analyysitekniikoiden hyödyntämiseen. Lähestymistapa ja analyysityö yhdistyvät myös tutkimuskäsitteiden avulla. Käsitteet operationalisoivat konstruktivistista metateoriaa analyysikäyttöön ja auttavat tulkitsemaan aineistoa teorian kanssa yhteensopivasti.

Kolmas aineistosta esille noussut TM-paketti luonnehtii etnografista tutkimusotetta. Etnografiset tarkastelut tukeutuvat niin ikään konstruktivistiseen lähestymistapaan, mutta muista lähestymistapaa hyödyntävistä tarkasteluista poiketen niiden teoria-menetelmäsuhdetta luonnehtii vyyhtimäisyys. Etnografia näyttäytyy kokonaisvaltaisena ja erityisenä tiedon tuotannon muotona, joka kattaa yhtä aikaa sekä lähestymistavan että aineistonkeruu- ja -analysointikäytännön. Tarkasteluissa ei hyödynnetä erillistä julkilausuttua analyysimenetelmää eikä tutkimusvälineistöä eritellä irrallaan kenttätyöstä. Sen sijaan teoreettiset käsitteet toimivat apuvälineinä kentällä koetun ja kirjatun tulkinnassa. Kenttään juurtuneessa tiedontuotannossa korostuu vuorovaikutuksellinen solidaarisuus kentällä kohdattujen kanssa: etnografi on kentällä yhdessä heidän kanssaan ja etnografinen tieto on aina yhteistuotettua. Tiedon yhteistuotanto edellyttää puolestaan eettistä refleksiivisyyttä, kenttäkohtaamisten ja oman tutkijan position sekä tutkimukseen liittyvien asymmetrioiden herkeämätöntä pohdintaa. Kansainvälisen refleksiivisen käänteen painotukset ovat vahvasti läsnä myös suomenkielisessä etnografiassa: tieto nähdään paikantuneena, ja tutkimuksessa pyritään tiedon tuotannon symmetrisyyteen, jossa tutkittavia ajatellaan kumppaneina informanttien sijaan.

Refleksiivisyys näkyy myös neljännessä aineistosta paikantamassani TM-paketissa, ontologismateriaalisessa. Paketti rakentuu suhteessa valtavirtaiseen konstruktionismiin, jonka oletuksia pyritään purkamaan korostamalla ontologiaa ja sen prosessuaalisuutta: tarkastelun kohteena eivät ole todellisuuden näkökulmaiset heijastumat

vaan todellisuuden itsensä jatkuva muotoutuminen. Todellisuus muotoutuu moniaineksisisä yhteenliittymissä ja kokoonpanoissa, ja näissä prosesseissa muodostuva tieto on yhteistuotettua. Tutkimusotteen TM-paketti muodostuu johdonmukaisimmillaan etnografian tapaan vyyhtimäiseksi: näkemys todellisuuden jatkuvasta todelliseksi muotoutumisesta (ontologia) käy yhteen todellisuuden muotoutumiseen tarttumisen – ja samalla tähän muotoutumiseen osallistumisen – kanssa (metodologia). Onto-metodologisen vyyhdin ulottamisessa varsinaiseen analyysityöhön ilmenee kuitenkin kitkaa, sillä suurimmassa osassa tutkimustapaa hyödyntävistä artikkeleista käytetään laadulliselle tutkimukselle tyypillisiä tekstuaalisen aineiston analyysimenetelmiä.

Lopuksi: kaksi huomiota tarkastelun pohjalta

Aineiston ontologis-materiaalisten tarkastelujen ensisijaisena ongelmana ei kuitenkaan ole niiden teoria-menetelmäsuhteiden eriparisuus. Ensimmäinen huomioni koskeekin TM-pakettien kytköksen merkitystä. Mahdollisimman kitkattomasti yhteen sulautuvien ja tarkasti eriteltyjen sekä aineistosta erillään kehiteltyjen TM-pakettien muodostamisesta tehdään helposti itseisarvo. Mutta ei ole mitenkään itsestään selvää, että kaikessa laadullisessa tutkimuksessa tulisi tavoitella juuri tällaista TM-pakettia. Kitkattomasti yhteen lokshtavilla ja tiiviiksi vakautuneilla TM-kytköksillä on myös omat ongelmansa.

Tällaiset kytkökset luonnehtivat kriittisesti elävään elämään kytkeytyvän sosiaalitieteen sijasta ennen kaikkea eksaktia, normaalitieteellistä tiedontuotantoa. Teoria-menetelmäsuhteiden vakautuminen mustiksi laatikoiksi uhkaa samalla laadullisessa sosiaalitutkimuksessa tärkeää refleksiivisyyttä: menetelmien ottaminen annettuina ja niiden lukkoon lyöminen ennakolta häivyttää menetelmiin ja positioihin kytkeytyviä asymmetrioita ja jättää katveeseen tiedon muodostumisen paikantuneisuuden, huokoisuuden ja yhteisyyden. Eri tutkimusotteilla on myös erilaisia elämänkaaria ja metatutkimuksellisia tavoitteita: jotkut ovat vakautuneet vuosikymmenien

saatossa, toiset taas ovat vasta kehkeytymässä ja kolmannet korostavat tutkimusotteiden moninaisuutta ja pyrkivät välttämään tutkimustyön jähmettämistä (Jensen 2014; Silvast & Virtanen 2023). Uudenlaisten tutkimustapojen kehittelylle ja hyödyntämiselle on löydettävä tilaa laadullisessa sosiaalitutkimuksessa.

Vaikka tutkimustapojen moninaisuus ja dynaamisuus on tavoiteltavaa, voidaan kuitenkin kysyä, mihin aineistosta esille nousutta, olevalle muotoutumisen ontologista maksimalismia lopulta tarvitaan laadullisissa tutkimuskäytännöissä. Mikä on ontologis-materiaalisen lähtökohdan viimekätinen anti valtavirtaiseen sosiokulttuuriseen konstruktionismiin verrattuna? Todellisuuden jatkuva muotoutuminen sekä tämän muotoutumisen lähtökohtainen kontingenssi ja poliittis-hallinnallisuus korostuvat kummassakin tutkimusotteessa. Toiseksi, aineiston konstruktionistiset tarkastelut ovat leimallisen monipuolisia ja dynaamisia, eikä tutkimuksissa pitäydytä yksinomaan diskursiivis-kulttuurisen sisällä ja analysoida pelkkää subjektiivista merkityksenantoa. Sen sijaan analyysia suunnataan subjektiivis-kokemuksellisen ja objektiivis-rakenteellisen väliin ja tarkastellaan esimerkiksi toimijuuksien muodostumista näissä välityksissä.

Kolmanneksi huomion voi suunnata ontologis-materiaalisen tutkimusotteen kulmakiveen, moniaineksisten muodostumisten tarkasteluun, joka välttää erityisesti ekologisen kriisin kyseenalaistamat ihmistieteelliset dikotomiat, inhimillisen ja ei-inhimillisen sekä materiaalisen ja kulttuurisen lähtökohtaiset erottelut.⁴ Näiden jaotteluiden purkaminen onnistuu kuitenkin myös konstruktionistisella TM-paketilla. Esimerkiksi ihmis- ja eläintoimijoiden välistä emotionaalista suhdetta, kehollista vuorovaikutusta ja yhteistä, jaettua arkea voidaan tarkastella sellaisella lähestymistavalla ja käsitteistöllä (anti-essentialismi, relationaalisuus ja skriptit), joka voidaan yhdistää johdonmukaisesti kulttuuriseen analyysimenetelmään (kirjoituskeruuaineiston teemoittelu) (Schuurman 2017). Lisäksi myös ontologis-materiaalisissa tarkasteluissa hyödynnetään tavanomaisia, konstruktionismi-pohjaisia tekstuaalisen aineiston analyysimenetelmiä. Näin

ollen voidaankin kysyä, Patrik Aspersin (2015) tapaan, muuttuisiko tarkastelujen varsinainen tutkimuksellinen anti ja sisältö, jos niistä pyyhkisi ontologis-materiaalisen filosofoinnin pois?

Toinen huomioni koskee metodologisen minimalismin ja maksimalismin välistä suhdetta. Kutsun metodologiseksi minimalismiksi sellaista painotusta, jossa lähestymistavat, tutkimuskäsitteet, menetelmät sekä aineistonkeruu ja analyysi virtaavat toisiinsa ilman apriorisia lukkoonlyöntejä. Minimalismin nousu yhdistyy etnografian aseman vahvistumiseen ja siihen kytkeytyvään refleksiivisyyden korostumiseen sosiaalitutkimuksessa: teorioita ja menetelmiä ei haluta eksplikoida ja lyödä etukäteen lukkoon, sillä tämän nähdään mekanisoivan tutkimustyötä, vakiinnuttavan vallitsevia tutkimuksellisia painotuksia ja uhkaavan tutkimusentekoon liittyvien valtasuhteiden tunnistamista. Aineistoon kytkeytymisen tavat halutaan toisin sanoen pitää avoimina, jotta tutkimus säilyy luovana, tutkittavien näkemykset saadaan mukaan kaikessa rikkautessaan ja tiedontuotannon refleksiivisyydestä voidaan pitää mahdollisimman hyvin kiinni (Brown-Saracino 2021; Lippert & Mewes 2021; Reich 2021; Small 2021).

Metodologisen minimalismin ongelmana on kuitenkin tutkimustyön seuraamisen, toistettavuuden ja pätevyiden arvioinnin haastavuus. Minimalismi käytännössä hylkää systemaattisuuden tutkimustyön keskeisenä periaatteena ja sen tutkimustulosten pätevyiden takeena. Samalla tutkimustapojen opettaminen käy haastavaksi. Metodologisesti minimalistisiin tutkimustapoihin muodostuu myös erityisiä tutkimuskäytäntöjä, ja tietynlaiset tavat yhdistellä teorioita ja menetelmiä vakautuvat vähitellen. Jos metodologisia ohjeistuksia ja etukäteispainotuksia pyritään välttämään, muodostuu joistain tutkimuksista kanta-tutkimuksia, joiden muotoa ja painotuksia seurataan. Kantatutkimukset alkavat toimia tutkimusotteiden ”vakauden saarekkeina” (Pickering 2017, 137) ja välttämättöminä kauttakulkupisteinä, jotka vakauttavat tutkimusotetta tietynlaiseksi (Callon 1986).

Tavoitteenani ei tässä artikkelissa ole ratkaista metodologisen minimalismin ja tutkimustyön

systemaattisuuden sekä tutkimuksessa hyödynnettävien aineiden ja tehdyn työn tarkan etukäteiskuvauksen eli metodologisen maksimalismin välistä jännitettä. Olen sen sijaan kehittänyt välineistöä laadullisissa tutkimuksissa hyödynnettävien teoria- ja menetelmäainesten tarkasteluun ja yhdistelyyn sekä niiden suhteiden analyysiin. Lisäksi olen pyrkinyt huomioimaan refleksiivisen käänteen vaikutuksia suomenkielisessä laadullisessa sosiaalitutkimuksessa ja avaamaan menetelmien päivittämistä koskevaa keskustelua.

Kysymysten kysyminen on usein hyödyllistä itsessään, ilman lukkoon lyötyjä vastauksia. Uskon myös, että laadullisia menetelmiä hyödyntävät tutkijat ja menetelmäopettajat onnistuvat pitämään kaksi asiaa mielessään yhtä aikaa: metodologisen maksimalismin tutkimustyön systemaattisuuden ja seurattavuuden painotuksen (Virtanen 2019; Virtanen & Salmivaara 2021) sekä metodologisen minimalismin tutkimuksellisesti luoveman, aineistoille ja osallistujille paremmin tilaa antavan sekä eettisen refleksiivisyyden haasteeseen vastaavan orientaation (Virtanen 2023). ■

VTT, DOS. MIKKO J. VIRTANEN *on sosiologian yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.*

VIITTEET

- 1 Käytän käsitettä yhteiskuntatutkimus laajemmassa, myös muiden muassa taloustieteen kattavassa merkityksessä (Lehti ym. 2021) ja käsitettä sosiaalitutkimus suppeammassa, ainoastaan niin sanotut sosiaalitieteet kattavassa merkityksessä. Sosiaalitieteistä poiketen juuri taloustiede on kuitenkin saavuttanut korkeamman konsensusasteen niin yleisten lähtökohtien kuin teorioiden ja menetelmienkin osalta.
- 2 Oma yhteiskunnallinen positiini rakentuu alemman keskiluokan luokkataustalle ja kasvamiselle helsinkiläisessä lähiössä; globaalisti ja paikallisesti etuoikeutetuille valtavirtaiselle valkoisuudelle ja miessukupuolisuuudelle; monipuoliselle ei-akateemiselle työhistorialle sekä tämän kanssa osittain lomittuvalle kaksikymmenvuotuiselle yhteiskuntatieteelliselle tutkimus- ja opetustyölle, jota luonnehtii jatkuva epävarmuus ja tämän prekaariuden tuottamat jaksamishaasteet.

3 Kaikki tekstin käännökset ovat omiani. Suomenkieliset lainaukset esitetään puolestaan sellaisenaan, kursivoituneina ja lyöntivirheineen.

AINEISTO

Andell, Kia (2020) ”Tiede ja sen toiset. Tieteen ja kokemustiedon rajatyö arkiymmärryksen ylittävissä kokemuksissa”. *Sosiologia* 57:3, 227–245.

Alasuutari, Pertti (2017) ”Määräysvalta vakuuttelun retoriikassa: Koetun hyvinvoinnin käsitteen leviäminen ja kotoistuminen Suomeen”. *Sosiologia* 54:3, 253–272.

Alastalo, Marja & Homanen, Riikka (2018) ”Yksilöfakttaa ja väestötietoa. Väestökirjanpito ulkomaalaisten hallinnan ja tietämisen teknologiana”. *Sosiologia* 55:2, 147–166.

Armila, Päivi (2020) ”Laatikkopyöriä ja juoksuvöitä. Apu- ja urheiluvälineet vammaisurheilun sosiaalisina välityksinä”. *Sosiologia* 57:2, 167–182.

Elomäki, Anna & Koskinen Sandberg, Paula & Kantola, Johanna & Saari, Milja (2019) ”Työmarkkinajärjestöt valtiollisen tasa-arvopolitiikan tyhjiötä täyttämässä? Työmarkkinakeskusjärjestöjen tasa-arvoulostulot vuosina 2010–2017”. *Sosiologia* 56:2, 122–140.

Eskelinen, Teppo & Rynnänen, Sanna & Tuomaala, Martta (2019) ”Kilpailutus ja osallisuuden rakenteelliset ehdot siivoojien arjen työelämässä”. *Sosiologia* 56:1, 60–78.

Fonsén, Elina & Varpanen, Jan & Kupila, Päivi & Liinamaa, Tarja (2021) ”Johtajuuden diskurssit varhaiskasvatuksessa. Valta ja vastuu johtajuuden jäsentäjinä”. *Sosiologia* 58:1, 54–69.

Haapajärvi, Linda & Juvenius, Jutta & Junnilainen, Lotta (2020) ”Hyvä naapuri, hyvä suomalainen. Erontekojen ja kuulumisen käytännöt Helsingin monietnisisillä asuinalueilla”. *Sosiologia* 57:4, 326–345.

Heino, Eveliina (2017) ”Peruspalvelukokemukset ja arjen kansalaisuuden rakentuminen venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa”. *Sosiologia* 54: 3, 273–290.

Hyvärinen, Pieta (2019) ”Beekeeping Expertise as Situated Knowing in Precarious Multispecies Livelihoods”. *Sosiologia* 56: 4, 365–381.

Ikävalko, Elina (2021) ”Affektiivinen kuuluminen vertaisuuteen perustuvassa mielenterveytyössä”. *Sosiologia* 58:4, 338–354.

Kinnunen, Merja & Lempiäinen, Kirsti & Peteri, Virve (2017) ”Konttorista monitilatoimistoksi. Työn tilojen etnografinen analyysi”. *Sosiologia* 54:2, 110–127.

Koskinen, Henri & Saarinen, Arttu (2019) ”Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia. Yrittäjyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissa 1979–2015”. *Sosiologia*

4 Erontekoja välttävä lähtökohta kantaa mukanaan vahvaa emansipatorista potentiaalia. Samalla kuitenkin esimerkiksi kokemuksellisen toimijuuden hylkäämiseen liittyy myös syvälekäyviä eettis-poliittisia ongelmia (Braunmühl 2018).

56: 2, 141–156.

Kosunen, Sonja & Haltia, Nina (2018) ”Valmennuskurssit ja koulutuskuluttajuus. Tutkimus kurssijärjestäjien puhetaivoista”. *Sosiologia* 55:2, 167–183.

Käyhkö, Mari (2017) ”Keinumista kahden maailman välissä. Työläistaustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja muuttuva suhde kotimaailmaan”. *Sosiologia* 54:1, 6–22.

– (2020) ”Osaanko mä nyt olla tarpeeks yliopistollinen?” Työläistaustaiset yliopisto-opettajanaiset ja luokan kokemukset”. *Sosiologia* 57:1, 7–25.

Lönnroth-Olin, Marja K. & Venäläinen, Satu (2021) ”Nuorten muslimimiesten identiteettityö toiseutta neuvoteltaessa. Intersektionaalisten erontekojen diskursiivinen tarkastelu”. *Sosiologia* 58:1, 19–35.

Maury, Olivia (2018) ”Kansainväliset opiskelijat prekaarina työvoimana Suomessa. Kokemuksia työnteosta opiskelijan oleskeluluvan varassa”. *Sosiologia* 55:4, 334–349.

Mustosmäki, Armi & Sihto, Tiina (2019) ”Äitiyden katuminen intensiivisen äitiyden kulttuurissa”. *Sosiologia* 56:2, 167–173.

Näre, Lena (2018) ”Olemme täällä näyttämässä, että olemme ihmisiä siinä missä muutkin. Etnografinen tutkimus turvapaikanhakijoiden protestista Helsingissä”. *Sosiologia* 55:4, 350–365.

Peltola, Marja (2020) ”Ristiriitainen maskuliinisuus-kerronta ja tunteiden jakamisen mahdollisuudet poikien läheissuhteissa”. *Sosiologia* 57:1, 65–81.

Rytioja, Anni & Kallio, Kirsi P. (2018) ”Opittua käsitteistöä vai koettua yhteiskunnallisuutta? Pohdintoja nuorten kansalaisuudesta politiikkakäytösten valossa”. *Sosiologia* 55:1, 6–27.

Schuurman, Nora (2017) ”Eläimen kuolema lapsuuden kokemukertomuksissa”. *Sosiologia* 54:3, 291–304.

Sigfrids, Anton & Jauho, Mikko (2020) ”Hoitosuosituksukset ja kolesterolihäiriöiden hoidon lääkkeellistyminen Suomessa 1986–2017”. *Sosiologia* 57:4, 363–385.

Säilävaara, Jenny & Mehtälä, Hilikka (2020) ”Sopivuus, oikeus ja terveys. Pitkäkestoinen imetys ja julkinen imetys mediateksteissä”. *Sosiologia* 57:4, 386–402.

Tanninen, Maiju (2019) ”Kroonisen väsymysoireyhtymän tuottaminen potilaiden verkkoyhteisön itsehoidon käytännöissä”. *Sosiologia* 56:1, 44–59.

Tervonen, Miika & Enache, Anca (2018) ”Romanisiirtolaiset ja arjen rajallistaminen Helsingissä”. *Sosiologia* 55:4, 384–399.

Tolonen, Tarja & Aapola-Kari, Sinikka (2021) "Nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. Pääomat, strategiat ja koulutuksellisen arvon muotoutuminen". *Sosiologia* 58:2, 103–118.

Valkonen, Jarno & Kinnunen, Veera & Huilaja, Heikki & Saariniemi, Johanna & Näsi, Reetta & Uusisalmi, Riitta & Honkasilta, Janne (2017) "Jätehallinta ja ympäristönsuojelu". *Sosiologia* 54:1, 23–42.

Virkki, Tuija (2019) "Moraalisen eksklusion mekanismit maahanmuuttajamiesten väkivaltaa koskevassa kansalaiskeskustelussa". *Sosiologia* 56:1, 26–43.

KIRJALLISUUS

Alatalo, Marja (2005) *Metodisuhdanteiden mahti: Lomaketutkimus suomalaisessa sosiologiassa 1947–2000*. Vastapaino, Tampere.

Aspers, Patrik (2015) "Performing Ontology". *Social Studies of Science* 45:3, 449–453.

Aspers, Patrik & Corte, Ugo (2019) "What is Qualitative in Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 42:2, 139–160.

– (2021) "What is Qualitative in Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 599–608.

Autto, Janne & Saarharju, Maiju (2020) "Pääkirjoitus: Sosiologia yleissosiologisena lehtenä". *Sosiologia* 57:1, 3–6.

Bennett, Jane (2010) *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Duke University Press, Durham.

Benson, Michaela & O'Reilly, Karen (2022) "Reflexive Practice in Live Sociology: Lessons from Researching Brexit in the Lives of British Citizens Living in the EU-27". *Qualitative Research* 22:2, 177–193.

Braidotti, Rosi (2017) *Posthuman Knowledge*. Polity Press, Cambridge.

Braunmühl, Caroline (2018) "Beyond hierarchical oppositions: A feminist critique of Karen Barad's agential realism". *Feminist Theory* 19:2, 223–240.

Brown-Saracino, Japonica (2021) "Unsettling Definitions of Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 591–597.

Callon, Michel (1986) "Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay". Teoksessa Law, J. (toim.) *Power, Action, and Belief: A New Sociology of Knowledge?* Routledge & Kegan Paul, Lontoo, 196–223.

Clarke, Adele E. & Star, Susan L. (2007) "The Social Worlds Framework: A Theory/Methods Package". Teoksessa Hackett, Edward J. & Amsterdamska, Olga & Lynch, Michael & Wajcman, Judy (toim.) *The Handbook of Science and Technology Studies* (3rd ed.). MIT Press, Cambridge, 113–137.

Clarke, Adele E. & Friese, Carrie & Washburn, Rachel S. (2018) *Situational analysis* (2nd ed.): *Grounded theory after the interpretive turn*. SAGE E-Books.

Collins, Randall (1994) "Why the social sciences won't become high-consensus, rapid-discovery science". *Sociological Forum* 9:2, 155–177.

Corbin, Juliet & Strauss, Anselm (2012) *Basics of Qualitative Research* (3rd ed.): *Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. SAGE E-Books.

Erola, Jani & Reimer, David & Räsänen, Pekka & Kropp, Kristoffer (2015) "No Crisis but Methodological Separatism: A Comparative Study of Finnish and Danish Publication Trends between 1990 and 2009". *Sociology* 49:2, 374–394.

Fujimura, Joan (1987) "Constructing 'Do-able' Problems in Cancer Research: Articulating Alignment". *Social Studies of Science* 17:2, 257–293.

– (1996) *Crafting Science: A Sociohistory of the Quest for the Genetics of Cancer*. Harvard University Press, Cambridge.

Gad, Christopher & Ribes, David (2014) "The Conceptual and the Empirical in Science and Technology Studies". *Science, Technology, & Human Values* 39:2, 183–191.

Gago, Veronica (2020) *Feminist International: How to Change Everything*. Verso, Lontoo.

Go, Julian (2016) *Postcolonial Thought and Social Theory*. Oxford University Press, New York.

Gouldner, Alvin (1970) *The Coming Crisis of Western Sociology*. Basic Books, New York.

Greiffenhagen Christian & Mair, Michael & Sharrock, Wes (2015) "Methodological Troubles as Problems and Phenomena: Ethnomethodology and the Question of 'Method' in the Social Sciences". *The British Journal of Sociology* 66:3, 460–485.

Hammersley, Martyn (2012) *What is Qualitative Research?* Bloomsbury, Lontoo.

– (2020) "From methodology to methodography?" *Methodological Innovations* 13:3. DOI: <https://doi.org/10.1177/2059799120976995>

Herranen, Olli (2022) "Yhteiskunta teoriassa – teoria yhteiskunnassa". *Tiede & edistys* 47:3, 225–232.

Hironaka, Ann (2014) *Greening the Globe: World Society and Environmental Change*. Cambridge University Press, New York.

Hughes, Stuart H. (1958) *Consciousness and Society: The Reconstruction of European Social Thought 1890–1930*. Alfred A. Knopf, New York.

Inglis, David & Almila, Anna-Mari (2022) "Yhteiskuntateorian maahantuonnin ongelmista". *Tiede & edistys* 47:3, 220–224.

- Jauho, Mikko & Meskus, Mianna (2017) "Tieteen- ja teknologiantutkimuksen näkökulma terveyteen". Teoksessa Karvonen, S. & Kestilä, L. & Mäki-Opas, T. (toim.) *Terveyssosiologian linjoja*. Gaudeamus, Helsinki, 125–140.
- Jensen, Casper B. (2014) "Continuous Variations: The Conceptual and the Empirical in STS". *Science, Technology, & Human Values* 39:2, 192–213.
- Kulmala, Meri & Spišák, Sanna & Venäläinen, Satu (toim.) (2023) *Kanssatutkimus: Ihanteet ja käytännöt*. Tampere University Press, Tampere.
- Law, John (2004) *After Method: Mess in Social Science Research*. Routledge, Lontoo.
- Law, John & Ruppert, Evelyn (toim.) (2013) "The Social Life of Methods: Devices". Erikoisnumero, *Journal of Cultural Economy* 30:4.
- Lehti, Hannu & Salminen, Janne & Koivula, Aki & Räsänen, Pekka (2021) "Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ja metodologia Suomessa. Katsaus kotimaisten aikakauslehtien artikkeleihin 1990–2018". *Tiedepolitiikka* 46:4, 27–41.
- Lehtimäki, Tomi & Virtanen, Mikko J. (2023) "Differentiating natures, connecting environments: Pragmatic sociology and the emergence of green justifications". *Distinktion: Journal of Social Theory*. DOI: <https://doi.org/10.1080/1600910X.2023.2187736>
- Lippert, Ingmar & Mewes, Julie S. (2021) "Data, Methods and Writing: Methodographies of STS Ethnographic Collaboration in Practice". *Science & Technology Studies* 34:3, 2–16.
- Maury, Olivia (2022) "Missä lymyilet, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 47:1–2, 79–83.
- Mauthner, Natasha S. & Doucet, Andrea (2003) "Reflexive Accounts and Accounts of Reflexivity in Qualitative Data Analysis". *Sociology* 37:3, 413–431.
- Nash, Jennifer C. (2019) *Black Feminism Reimagined: After Intersectionality*. Duke University Press, Durham.
- Pickering, Andrew (2017) "The Ontological Turn: Taking Different Worlds Seriously". *Social Analysis* 61:2, 134–150.
- Puar, Jasbir K. (2007) *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*. Duke University Press, Durham.
- Rasmussen, Erik B. & Fagernes Johannessen, Lars E. (2023) "Theorizing Theory: Invitation to a Broader Conversation about 'Theory' in Sociology". *Sociology Compass* 17:6. DOI: <https://doi.org/10.1111/soc4.13085>
- Rastas, Anna & Poelman, Sanna (2021) "Suomalaisen sosiologian värisokea piste". *Sosiologia* 58:1, 3–20.
- Reich, Jennifer A. (2021) "Power, Positionality, and the Ethic of Care in Qualitative Research". *Qualitative Sociology* 44:4, 575–581.
- Ruby, Jay (toim.) (1982) *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) (2021) *Tutkiva mielikuvitus: Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Gaudeamus, Helsinki.
- Räsänen, Pekka & Erola, Jani & Härkönen, Juha (2005) "Teoria ja tutkimus Sosiologia-lehdessä". *Sosiologia* 42:4, 309–314.
- Savage, Mike (2013) "The 'Social Life of Methods': A Critical Introduction". *Theory, Culture & Society* 30:4, 3–21.
- Silvast, Antti & Virtanen, Mikko J. (2019) "An Assemblage of Framings and Tamings: Multi-Sited Analysis of Infrastructures as a Methodology". *Journal of Cultural Economy* 12:6, 461–477.
- (2023) "On Theory–Methods Packages in Science and Technology Studies". *Science, Technology, & Human Values* 48:1, 167–189.
- Small, Mario L. (2021) "What is 'Qualitative' in Qualitative Research? Why the Answer Does not Matter but the Question is Important". *Qualitative Sociology* 44:4, 567–574.
- Star, Susan L. (1989) *Regions of the Mind: Brain Research and the Quest for Scientific Certainty*. Stanford University Press, Palo Alto.
- Swedberg, Richard (2021) "What Is a Method? On the Different Uses of the Term Method in Sociology". *Distinktion: Journal of Social Theory* 22:1, 108–128.
- Vergès, Françoise (2021) *A Decolonial Feminism*. Pluto Press, Lontoo.
- Virtanen, Mikko J. (2015) *Systeemiteoreettisia askelmerkkejä nyky-yhteiskuntaan: Tutkielma systeemiteoreettisesta yhteiskuntateoriasta ja sen metodologisesta käytöstä*. Tutkijaliitto, Helsinki.
- (2019) "What kind of 'a girls' thing'? Frictions and continuities in the framing and taming of the HPV vaccine in Finland". *Sociology of Health & Illness* 41:4, 789–805.
- (2021) "Minne menit, yhteiskuntateoria?" *Tiede & edistys* 46:4, 300–308.
- (2023) "Socially enacted ethics: The inner life of an ethical advisory board". *Sociology of Health & Illness*. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13636>
- Virtanen, Mikko J. & Salmivaara, Saara (2021) "From knowledge to a gendered event and trustful ties: HPV vaccine framings of eligible Finnish girls and school nurses". *Sociology of Health & Illness* 43:5, 1221–1236.
- Virtanen, Mikko J. & Silvast, Antti (2020) "Monipaikkainen kehystymistutkimus". *Sosiologia* 57:2, 183–202.